

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Η Μονή εργαστήριο παραγωγής χειρογράφων

Η Ιερά Μονή Κύκκου επετέλεσε από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της ένα πολύπλευρο εθνικό, πνευματικό και πολιτιστικό έργο και υπήρξε χώρος, όπου προαγόταν το μοναχικό ιδεώδες, και άσση καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων, των τεχνών και του πολιτισμού. Δυστυχώς οι καταστροφικές πυρκαγιές, που συνέβησαν κατά καιρούς στη Μονή, κατέστρεψαν πολλά από τα πολύτιμα κειμήλιά της και αφάνισαν σχετικές μαρτυρίες για τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της¹. Ωστόσο, τα χειρόγραφα των χρόνων της Λατινοκρατίας (1191-1571) και της Τουρκοκρατίας (1571-1878), που σώθηκαν στο Αρχείο της, ή και αλλού, αποτελούν μοναδικά τεκμήρια του σημαντικού ρόλου της στη διαφύλαξη της ελληνορθόδοξης παράδοσης του νησιού². Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται ψαλτήρι του έτους 1472, που φυλάσσεται σήμερα στη βιβλιοθήκη του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, το οποίο, όπως αναφέρει ο αντιγραφέας του, μοναχός Συμεών, γράφτηκε «στη Λαύρα του Κύκκου», φράση που υποδηλώνει την πνευματική ακτινοβολία της Μονής. Από τις προσθήκες και τις παραλλαγές, που εισάγει, φαίνεται ότι ο Συμεών ήταν άριστος γνώστης της γραμματικής και του συντακτικού της ελληνικής γλώσσας, καθώς και της εκκλησιαστικής ορολογίας. Η δε μικρογράμματη γραφή, που χρησιμοποιεί, είναι αποκαλυπτική της σχέσης της Μονής Κύκκου με άλλα κέντρα του Ελληνισμού, όπου αναπτύχθηκε, όπως την Κωνσταντινούπολη. Επίσης, το γεγονός ότι το ψαλτήρι παραγγέλθηκε για τις ανάγκες του ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά φανερώνει τη λειτουργία κέντρου αντιγραφής χειρογράφων στη Μονή και υπογραμμίζει τον ρόλο, που επιτελούσε στη διάδοση των λειτουργικών

1. Για τις πυρκαγιές αυτές βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι πυρκαγιές στη Μονή Κύκκου», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 8 (2008) 91-114.

2. Για τους κώδικες, που φυλάσσονται στο Αρχείο της Μονής, βλ. Κώστα Κύρρη, «Αναλυτικός κατάλογος των κωδίκων της Ιεράς Μονής Κύκκου», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 7 (1975) 305-415· Andrija Jakovljevic, *A Descriptive Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Monastery of Kykkos*, Nicosia 2016.

βιβλίων στις πόλεις και στα χωριά της Κύπρου, κατά την πολύ δύσκολη περίοδο της ξένης κατοχής³.

Πολύ περισσότερα χειρόγραφα, που μαρτυρούν για την προσφορά της Μονής Κύκκου στον τομέα των ελληνικών γραμμάτων, σώζονται κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας από ό,τι στους προηγούμενους αιώνες. Για παράδειγμα, οι παραστάσεις και τα γράμματα, που κοσμούν τον κώδικα 13 της Βιβλιοθήκης της Μονής Αγίου Νεοφύτου, ο οποίος αντιγράφηκε στη Μονή Κύκκου από τον Ιερομόναχο Ιωαννίκιο, το 1693, είναι ένα από τα ωραιότερα δείγματα γραφής και διακόσμησης της εποχής, και αντιπροσωπεύει τη σχολή καλλιγράφων της Μονής⁴. Οι αγιογραφικές παραστάσεις με στοιχεία λαϊκής τέχνης, που χρησιμοποιήθηκαν για τη διακόσμηση άλλων κωδίκων, όπως του 112 της Βιβλιοθήκης του Τιμίου Σταυρού Ιεροσολύμων, του έτους 1706, και των 41 και 43 του Αρχείου της Μονής Κύκκου (τέλος 16ου - αρχές 17ου αι.), είναι εξαιρετικά δείγματα καλλιτεχνικής δημιουργίας και φανερώνουν τον ρόλο, που διαδραμάτισε στον τομέα αυτό η Μονή⁵. Από τους Κυκκώτες γραφείς κωδίκων και αντιγραφείς λειτουργικών και αγιολογικών χειρογράφων της περιόδου ξεχωρίζουν οι Βαρνάβας (17ος αι.), Ιωακείμ (17ος αι.), Λεόντιος (17ος αι.), Ιωαννίκιος (τέλη 17ου - αρχές 18ου αι.), Γεράσιμος (18ος αι.) και Ναθαναήλ (18ος αι.)⁶.

3. Περισσότερα για το θέμα αυτό βλ. Ανδρέα Γιακόβλεβιτς, «Το κυκκώτικο ψαλτήρι του έτους 1472 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2 (1993) 187-218· Αθανάσιου Κυκκώτη, «Οι πρώτοι είκοσι ψαλμοί του ψαλτηρίου του Συμεών Κυκκώτου», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2 (1993) 349-369.

4. Andrija Jakovljevic, *Catalogue of Greek Manuscripts in the Library of the Monastery of St. Neophytos (Cyprus)*, Nicosia 2002, σ. 98-100.

5. Ανδρέα Γιακόβλεβιτς, «Η παραγωγή και διακόσμηση λειτουργικών χειρογράφων του 17ου-18ου αιώνα στην Ιερά Μονή Κύκκου», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 4 (1999) 123-129.

6. Για τους μοναχούς αυτούς βλ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη 1571-1878. Προσωπογραφική θεώρηση*, Λευκωσία 2002, σ. 105, 157-158, 187, 160-161, 115, 208, αντιστοίχως.

Για παράδειγμα, ο Ιερομόναχος Βαρνάβας αντέγραψε το καλλιγραφημένο χειρόγραφο υπ' αριθμόν 3012 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας με τις λειτουργίες του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, του Μεγάλου Βασιλείου και των Προηγιασμένων. Αντέγραψε επίσης το πρώτο μέρος του Κώδικα υπ' αριθμόν 2 του ναού του Τιμίου Σταυρού των Λευκάρων, που περιέχει τις ακολουθίες των Κυπρίων Αγίων Ιωάννη του Λαμπαδιστή και Ηρακλειδίου, καθώς και, το 1661, το χειρόγραφο υπ' αριθμόν 2313 της συλλογής του Βατικανού με την Ιστορία της Μονής Κύκκου⁷. Ο δε Ιωακείμ, ο επονομαζόμενος Ζανακέας, συνέθεσε περιγραφή για τον Βενετοτουρκικό «Κρητικό πόλεμο» του 1645-1669, που εκδόθηκε πρόσφατα και αποτέλεσε σπουδαία προσθήκη στη σχετική βιβλιογραφία⁸.

Πολλά από τα υπόλοιπα διασωθέντα χειρόγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας είναι μουσικού περιεχομένου, και αποτελούν έργα των σημαντικότερων υμνογράφων της Κυπριακής Εκκλησίας. Στο φιλοπρόοδο περιβάλλον της Μονής, οι μοναχοί μορφώνονταν λειτουργικά και μουσικά και πολλοί από αυτούς πρωτοστάτησαν στην καλλιέργεια και διάδοση της εκκλησιαστικής μουσικής παράδοσης και υμνογραφίας, είτε ως μουσικοί, είτε ως γραφείς μουσικών χειρογράφων. Ειδικότερα, κατά τον 18ο αιώνα, οι Κυκκώτες μοναχοί Παρθένιος, Σίλβεστρος, Σεραφείμ Πισσίδειος, Σωφρόνιος, Χρύσανθος Πρωτοψάλτης και Ευθύμιος, παρακολουθούσαν τη βυζαντινή μουσική και την εξέλιξή της στον ευρύτερο Ελληνισμό και τη διέδιδαν στο νησί⁹. Το έργο τους άρχισε στις μέρες μας να μελετάται συστηματικά και αποκαλύπτει

7. Για το χειρόγραφο του Βαρνάβα με την ιστορία της Μονής Κύκκου βλ. Κώστα Κωνσταντινίδη, Η διήγησις της θαυματουργού εικόνας της Θεοτόκου Ελεούσας του Κύκκου, Λευκωσία 2002, σ. 31-40 (η περιγραφή), σ. 91-170 (το κείμενο). Για τον κώδικα υπ' αριθμόν 2 των Λευκάρων βλ. Του ιδίου, «Δύο χειρόγραφα από τα Πάνω Λεύκαρα», Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 12 (1983) 190-192.

8. Βλ. Tassos Kaplanis, Ioakeim Kyprios' Struggle. A Narrative poem on the "Cretan War" of 1645-1669, Nicosia 2012 (έκδ. Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών), όπου στις σελ. 45-60 παρατίθεται εκτενές βιογραφικό σημείωμα του Ιωακείμ.

9. Για τους ανωτέρω Κυκκώτες μουσικούς βλ. Σόλωνος Χατζησολωμού, «Εκκλησιαστική Μουσική Παράδοση», στον τόμο: Πολιτιστικού Ιδρύματος Ιεράς Μονής Κύκκου (έκδ.), Ιερά Μονή Κύκκου. Εικόν Ανεσπέρου Φωτός, Αθήνα 2010, σ. 208-213. Για τη συμβολή

τη μεγάλη συμβολή, που είχε η Μονή Κύκκου στη διάσωση και συνέχισή της στην Κύπρο¹⁰.

Η Μονή κέντρο συγγραφικής και εκδοτικής δραστηριότητας κατά την Τουρκοκρατία

Παρά τις μεγάλες δυσκολίες και τις πολλές δηώσεις, που αντιμετώπισε η Μονή Κύκκου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, εντούτοις κατάφερε να διατηρήσει την πνευματική της φυσιογνωμία και να καταστεί εστία παρηγοριάς για τους δυσπραγούντες κατοίκους του νησιού. Σε μια περίοδο, που πολλοί από αυτούς ζούσαν σε καταστάσεις αμάθειας και πνευματικού σκότους, εξαιτίας των δεινών της ξένης κατοχής και της σχεδόν παντελούς ανυπαρξίας σχολείων, η Μονή Κύκκου αποτέλεσε καταφύγιο και πηγή παραμυθίας. Τότε συνδέθηκαν με αυτή δύο λόγιοι κληρικοί, ο Σχολάρχης της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας και μετέπειτα Πατριάρχης Ιεροσολύμων (1766-1770) Εφραίμ Αθηναίος και ο Μικρασιάτης Πρωτοσύγκελλος της Μονής και αργότερα Μητροπολίτης Αγκύρας (1773-1779) Σεραφείμ Πισσίδειος, οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, τόσο στην Κύπρο, όσο και στον υπόλοιπο Ελληνισμό.

Ο Εφραίμ υπήρξε απόφοιτος της Πατριάδας Σχολής και κατήλθε στο νησί το 1742, ύστερα από πρόσκληση του Αρχιεπισκόπου Φιλοθέου (1734-1759), οπότε

της Μονής Κύκκου στην προαγωγή της βυζαντινής μουσικής στην Κύπρο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η βυζαντινή μουσική και η Μονή Κύκκου», στον τόμο: Του ιδίου (επιμ.), Η Βυζαντινή Μουσική και οι Αναστάσιμοι Ύμνοι, Λευκωσία 2006, σ. 23-47, και ειδικότερα στις σελ. 30-33 για τον Χρύσανθο Πρωτοψάλτη.

10. Ενδεικτικά για το έργο τους βλ. Σόλωνος Χατζησολωμού, «Παρθένιος και Σίλβεστρος οι Κυκκώτες Μουσικοί», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 1 (1990) 95-103· «Δύο Άγνωστοι Ύμνοι του 18ου αιώνα προς τιμήν της Παναγίας του Κύκκου», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 3 (1996) 415-451· «Σωφρόνιος ο Κυκκώτης, ο λόγιος και μουσικός του 18ου αιώνα», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 4 (1999) 189-203· «Ευθύμιος Κυκκώτης ο Μουσικός και Γραφέας του υπ' αρ. 24 χειρογράφου της Βιβλιοθήκης της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (έτος 1798)», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 8 (2008) 245-268.

ανέλαβε τη διεύθυνση της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στο αρχιεπισκοπικό περιβάλλον αξιόλογη πνευματική κίνηση με σημαντική εκδοτική δραστηριότητα. Μέχρι δε το 1761, που αναχώρησε για τα Ιεροσόλυμα, ανέδειξε αρκετούς διακεκριμένους μαθητές και πραγματοποίησε σημαντικό αριθμό εκδόσεων, που απέβησαν ιδιαίτερα επωφελείς για την τοπική εκκλησιαστική παράδοση. Περίοπτη θέση ανάμεσά τους καταλαμβάνουν το ιστορικό της Μονής Κύκκου (Βενετία 1751, ²1782, ³1817, ⁴1819), η «Τυπική Διάταξη» της Μονής Μαχαιρά (Βενετία 1756), που έγραψε ο Όσιος Νείλος, το 1201¹¹, και η ακολουθία του ιδρυτή και προστάτη της Εκκλησίας της Κύπρου Αποστόλου Βαρνάβα (Βενετία 1756), την οποία συνέθεσε ο μαθητής του Ιεροδιάκονος Σωφρόνιος. Εξέδωσε επίσης και διάφορα άλλα βιβλία, αρκετά από τα οποία, όπως και τα σχετικά για τις Μονές Κύκκου και Μαχαιρά, επιμελήθηκε ο «κατά πνεύμα υιός του», όπως τον αποκαλεί, προαναφερθείς Σεραφείμ Πισσίδειος.

Ο Σεραφείμ, ο οποίος σε νεαρή ηλικία είχε μαθητεύσει κοντά στον Ιθακήσιο Ιερόθεο τον Δενδρινό στη Σμύρνη, διακρινόταν για τη θεολογική και φιλολογική του κατάρτιση, και για την πολύ καλή γνώση της εκκλησιαστικής υμνογραφίας. Εντάχθηκε στην Αδελφότητα της Μονής Κύκκου, το 1751, και εργάστηκε για την καλλιέργεια και ανάπτυξη της εκκλησιαστικής μουσικής και υμνογραφίας. Πρωτοστάτησε δε στην έκδοση βιβλίων στα караμανλίδικα, δηλαδή στην τουρκική γλώσσα αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες, χάριν των Τουρκόφωνων Ορθοδόξων της Μικράς Ασίας, γεγονός που τον κατέστησε «παλλάδιον των Ανατολιτών»¹².

11. Για την περίοδο της παραμονής του Εφραίμ στην Κύπρο βλ. Πολύβιου Στράντζαλη, Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Εφραίμ Β΄ ο Αθηναίος, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 38-84· Π. Κιτρομηλίδη, Κυπριακή Λογισύνη, ό.π., σ. 135-139 (όπου και καταγραφή του εκδοτικού του έργου)· Ιωάννη Θεοχαρίδη, Οι Περιγραφές της Ιεράς Μονής Κύκκου (1751, 1782, 1817, 1819), Λευκωσία 2010, σ. 13-32.

12. Δ. Ε. Δανιήλογλου, Πρόδρομοι της Αναγεννήσεως των Γραμμάτων εν τη Ανατολή (κυρίως Μικρά Ασία). Σεραφείμ Μητροπολίτης Αγκύρας Ατταλεύς, Κωνσταντινούπολη 1865, σ. 24 [= Κωστή Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878), Λευκωσία 2011, σ. 414].

Στους προλόγους των έργων αυτών αναφέρεται συχνά στους λόγους, οι οποίοι τον παρακίνησαν να αφιερωθεί στην έκδοση και κυκλοφορία τους. Σύμφωνα με όσα σημειώνει, η κύρια αιτία ήταν η αμάθεια των πιστών και η απαιδευσία του κλήρου, που είχαν ως αποτέλεσμα οι Τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι να ζουν σε συνθήκες πνευματικού σκότους. Γι' αυτό και θέλησε να τους βοηθήσει να κατανοήσουν τα μηνύματα του ευαγγελίου και των πατερικών κειμένων, εκδίδοντας κυριακοδρόμια, βίους Αγίων και μαρτυρολόγια στην τουρκική γλώσσα, την οποία χρησιμοποιούσαν στον καθημερινό τους βίο¹³. Όπως σημειώνει, η Μονή Κύκκου χρηματοδοτούσε τις εκδόσεις αυτές «διά μόνην και μοναχήν αγάπην οπού κατά ζήλον ευσεβείας έχει εις όλον το Γένος των Ορθοδόξων»¹⁴.

Επίσης εξέδωσε βιβλία με συναγωγές πατερικών κειμένων και παραινετικούς λόγους στην ελληνική γλώσσα, με τα οποία επεδίωξε να νουθετήσει τους ελληνόγλωσσους πιστούς, για να διάγουν βίο ενάρετο, όπως το «Σύνταγμα, ήτοι χρηστοθήθεια» (Βενετία 1782), την «Πνευματική Κιθάρα» (Βενετία 1783) και άλλα¹⁵. Ακόμη εξέδωσε, με δαπάνη της Μονής Κύκκου, τον μεταγλωττισμένο από τα λατινικά τόμο «Θέατρον Πολιτικόν» (Λειψία 1758), που αφιέρωσε στον ηγεμόνα της Ουγγροβλαχίας Κωνσταντίνο Νικολάου Μαυροκορδάτο. Σύμφωνα με όσα έγραφε στο εισαγωγικό του σημείωμα, με το έργο αυτό θέλησε να προβάλλει το πρότυπο του φιλόθεου ηγεμόνα και να προσφέρει βασικούς κανόνες διοίκησης σε όσους ασκούσαν

13. Για τη συμβολή του Σεραφείμ στην караμανλιδική γραμματεία βλ. Πηνελόπης Στάθη, «Τα τουρκογραφικά βιβλία και ο Σεραφείμ Ατταλειάτης», στον τόμο: Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη - Κωνσταντίνου Στάικου (επιμ.), Το έντυπο Ελληνικό Βιβλίο, 15ος-19ος αιώνας. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001, Αθήνα 2004, σ. 329-339, και ιδίως στις σελ. 337-338, για τις σχετικές αναφορές στους προλόγους των έργων του.

14. Σεραφείμ Πισσιδείου, Σύνταγμα ήτοι Χρηστοθήθεια, Βενετία 1782, σ. 14.

15. Για το σύνολο των εκδοθέντων έργων του Σεραφείμ βλ. Π. Κιτρομηλίδη, Κυπριακή Λογιοσύνη, ό.π., σ. 246-250. Για τη ζωή του βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 131-143.

εξουσία, είτε αυτοί ήταν πολιτικοί άρχοντες, είτε άνθρωποι του λαού, για να συμπεριφέρονται με πραότητα, εντιμότητα και δικαιοσύνη¹⁶.

Η Ελληνική Σχολή Κύκκου

Τον σημαντικό εκπαιδευτικό και πνευματικό ρόλο της Μονής Κύκκου ενίσχυε η Ελληνική Σχολή, που λειτουργούσε στα μοναστηριακά κτήρια¹⁷, με κύρια μαθήματα τα ελληνικά γράμματα και τη βυζαντινή μουσική, και μαθητές τους δοκίμους, κυρίως κατά τις νυκτερινές ώρες, όταν δεν ήταν απασχολημένοι σε διακονήματα¹⁸. Αρκετοί από αυτούς, σε μεταγενέστερο χρόνο, επέστρεφαν στον τόπο καταγωγής τους, όπου υπηρετούσαν ως έγγαμοι ιερείς, ιεροψάλτες και δάσκαλοι, διαδίδοντας έτσι τα ελληνικά γράμματα στο νησί, ενώ κάποιοι άλλοι εντάσσονταν στην Αδελφότητα της Μονής. Ορισμένοι δε από τους τελευταίους υπηρέτησαν, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, οπότε σώζονται αρκετές ιστορικές μαρτυρίες, ως Ιεροδιδάσκαλοι σε διάφορα χωριά του νησιού, όπως οι Κυκκώτες Ιερομόναχοι Σάββας Παπαγιάννης στο Πολέμι (1833-1863), Παΐσιος στο Κίτι (1838-1843), Δοσίθεος στην Αμμόχωστο και τη Γύψου (1850-1860), Ιεζεκιήλ στα Κελοκέδαρα (1866), Δαμασκηνός στον Άγιο Δομέτιο (1861-1877), Αγαθάγγελος στο Άρσος Λεμεσού (1878), Κύριλλος στον Στρόβολο (1894), Ιωακείμ Κυζίδης στο Ριζοκάρπασο (1869-1873), Χανδριά (1886-1889), Αγρό (1889-1892) και Ορούντα (τέλη 19ου αιώνα) και Γιάννης Χριστοφή - Μουζούρης στο Λιβάδι Πάφου (1912-1921, 1926-1932)¹⁹.

16. Κώστα Χατζηστεφάνου, «Θέατρον Πολιτικόν», Κυπριακαί Σπουδαί 25 (1961) 131-143.

17. Για τη Σχολή αυτή βλ. Σταύρου Φωτίου, Η συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στην κυπριακή εκπαίδευση, Λευκωσία 1996, σ. 21-31· Κωστή Κοκκινόφτα, «Η εθνική, πνευματική και κοινωνική προσφορά της Ιεράς Μονής Κύκκου», Εικών Ανεσπέρου Φωτός, ό.π., σ. 270-271.

18. Λοΐζου Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1571-1878), τ. Α', Λευκωσία 1930, σ. 114· Του ιδίου, Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Λευκωσία 1975, σ. 252.

19. Για τους μοναχούς αυτούς και την εκπαιδευτική τους δράση βλ. Στ. Φωτίου, Η συμβολή, ό.π., σ. 31-33. Ειδικότερα βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878),

Η λειτουργία της Σχολής της Μονής είχε κύριο στόχο την πνευματική κατάρτιση και ευρύτερη μόρφωση των δοκίμων της και ανάγεται, κατά πάσα πιθανότητα, στα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της. Δυστυχώς, οι καταστροφικές πυρκαγιές, για τις οποίες έγινε λόγος προηγουμένως, αφάνισαν τα σχετικά τεκμήρια. Ωστόσο, η λειτουργία Σχολής στις Μονές, κατά τα παλαιότερα χρόνια, εθεωρείτο απαραίτητη για την πνευματική καλλιέργεια των μελών της Αδελφότητάς τους. Για παράδειγμα, στην «Τυπική Διάταξη» του Οσίου Νείλου, ενός από τους ιδρυτές της Μονής Μαχαιρά, που γράφτηκε το 1201 και επικυρώθηκε το 1210, γίνεται λόγος στη λειτουργία της, όπου όσοι νέοι επιθυμούσαν να μονάσουν θα αποκτούσαν την αναγκαία μόρφωση για τα μοναχικά τους καθήκοντα. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται, στους νέους αυτούς θα παρεχωρείτο ιδιαίτερος χώρος, όπου θα διδάσκονταν από το ψαλτήριο και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία τα απαραίτητα και δεν θα απασχολούνταν σε κάποιο διακόνημα, αλλά θα έπρεπε να είναι αφοσιωμένοι στα μαθήματά τους²⁰.

Είναι πολύ πιθανόν το ίδιο να συνέβαινε και στη Μονή Κύκκου, γεγονός που έμμεσα καταδεικνύει άλλωστε η παρουσία στο άμεσο περιβάλλον της μορφωμένων μοναχών, όπως οι προαναφερθέντες καλλιγράφοι και αντιγραφείς χειρογράφων. Η παλαιότερη ένδειξη, που έχουμε υπόψη μας, για τη λειτουργία Σχολής στη Μονή, προέρχεται από έγγραφο του έτους 1553 με τον προϋπολογισμό της, όπου γίνεται αναφορά σε ποσό χρημάτων, το οποίο θα καταβαλλόταν ως «μισθός στην Ελληνική Σχολή»²¹. Η αναφορά αυτή σχετίζεται, μάλλον, με την κάλυψη των μισθολογικών απολαβών του διδασκάλου, κάτι που, ωστόσο, δεν μπορεί να αποδειχθεί, αφού στη

ό.π., σ. 181-184 (για τον Δοσίθεο)· Ερασιτεχνικού Ομίλου Στροβόλου ο «Αισχύλος» (επιμ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδου), Πανηγυρικών Λεύκωμα επί τη τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής του Εθνομάρτυρος Κυπριανού εν τη γενετείρα αυτού Στροβόλω, Λευκωσία 1929, σ. 64 (για τον Κύριλλο)· Ελλάδιου Χανδριώτη, Χανδριά, Κατάλογοι, Λευκωσία 2016, σ. 9, 15, 21 (για τον Ιωακείμ Κυζίδη)· Γεώργιου Λουκά, Λειβάδι, το χωριό μου, Λευκωσία 2015, σ. 27 (για τον Γιάννη Χριστοφή - Μουζούρη).

20. π. Παρασκευά Αγάθωνος (επιμ.), Αγίου Νείλου Τυπική Διάταξις, Λευκωσία 2001, σ. 150.

21. Ζιλ Γκριβώ, «Η Ιερά Μονή Κύκκου και τα εισοδήματά της, στα 1553», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 1 (1990) 70.

σχετική καταγραφή δεν δίνεται σαφής επεξήγηση. Αυτό, όμως, που μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα είναι ότι η Μονή Κύκκου αφιέρωνε, ήδη από τα μέσα του 16ου αιώνα, μέρος του προϋπολογισμού της για την προαγωγή της ελληνικής εκπαίδευσης στο νησί.

Επίσης, άλλη έμμεση μαρτυρία για τη λειτουργία της αποτελούν οι ελληνικές σημειώσεις στα οθωμανικά έγγραφα της Μονής των πρώτων αιώνων της Τουρκοκρατίας (16ος-18ος αι.), που είναι σε μεγάλο ποσοστό πλήρως ορθογραφημένες, σε μια περίοδο που η γνώση και των πιο απλών κανόνων γραμματικής ήταν εξαιρετικά σπάνια²². Ακόμη, διάφορα σωζόμενα χειρόγραφα της ίδιας περιόδου, που φυλάσσονται σήμερα στο Αρχείο της Μονής, αποτελούν επίσης έμμεση μαρτυρία για τη λειτουργία Σχολής, αφού αυτά χρησιμοποιούνταν, συνήθως, για τη διδασκαλία των μαθητών. Για παράδειγμα, το χειρόγραφο 9 με τη «Λογική» του Νικηφόρου Βλεμμύδη (τέλη 16ου - αρχές 17ου αι.), οι κώδικες 26 (1720) και 19 (τέλη 17ου - αρχές 18ου αι.), που περιέχουν αντιστοίχως τα έργα του Θεόφιλου Κορυδαλέα «Είσοδος Φυσικής Ακροάσεως κατ' Αριστοτέλη» και «Εις τα του Αριστοτέλους περί Γενέσεως και Φθοράς», και ο κώδικας 15 (τέλη 18ου αι.), που περιλαμβάνει τη «Λογική» του Ευγένιου Βούλγαρη²³, είναι μερικά από αυτά, τα οποία μαρτυρούν επίσης, τόσο για το υψηλό επίπεδο της Σχολής, όσο και για τη σύνδεση της Μονής με την πνευματική κίνηση, που παρατηρείτο στον υπόλοιπο τουρκοκρατούμενο Ελληνισμό.

Εικάζεται ότι στη Σχολή της Μονής Κύκκου δίδαξε, ανάμεσα σε άλλους, και ο προαναφερθείς Σχολάρχης της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας Εφραίμ Αθηναίος, λόγω και της διαμονής του στη Μονή, το 1748, για σκοπούς συγγραφής της ιστορίας της²⁴.

22. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Η Ιερά Μονή Κύκκου και η μόρφωση του κυπριακού κλήρου κατά την Τουρκοκρατία και Αγγλοκρατία», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 5 (2001) 70.

23. Κώστα Κωνσταντινίδη, «Η στάχωση του Κώδικα 9 της Ιεράς Μονής Κύκκου», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 1 (1990) 51-52.

24. Βλ. Α. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α', ό.π., σ. 114. Του ιδίου, Η Εκκλησία Κύπρου, ό.π., σ. 252. Για τη χρονολογία της διαμονής του στη Μονή βλ. Εφραίμ Αθηναίου, Η περιγραφή της Σεβασμίας και Βασιλικής Μονής του Κύκκου, ήτοι διήγησις

Απουσιάζουν, όμως, και πάλιν τα σαφή τεκμήρια. Η επόμενη ισχυρή ένδειξη για τη λειτουργία της ανάγεται στα τέλη του 18ου αιώνα, και εντοπίζεται σε επιγραφή σε απολεσθέντα σήμερα κώδικα, όπου ο αντιγραφέας του Κυκκώτης μοναχός Χαράλαμπος αναφέρει ότι ήταν μαθητής του Εκκλησιάρχη Μητροφάνη και πως ολοκλήρωσε το αντιγραφικό του έργο το έτος 1790²⁵.

Την ίδια περίοδο, ο Εθνομάρτυρας λόγιος Μητροπολίτης Νικομηδείας Αθανάσιος Καρύδης (1791-1821) σε επιστολή του, ημερομηνίας 28 Ιουνίου 1814, προς τον αδελφό του Παύλο, αναφέρεται, ανάμεσα σε άλλα, και στη δωρεά χιλίων γροσίων της αρχόντισσας της Μολδοβλαχίας Δόμνας Σμαράγδας Καλλιμάχη προς τη Μονή Κύκκου. Εσώκλειε δε σχέδιο ευχαριστήριας απάντησης των μοναχών της, επειδή, όπως σημειώνει, δεν ήταν σε θέση «να γράψουν καθώς πρέπει»²⁶. Η άποψη του αυτή, όμως, για το μορφωτικό τους επίπεδο, γεγονός που έμμεσα θέτει υπό αμφισβήτηση τη λειτουργία Σχολής στη Μονή, είναι δύσκολο να γίνει αποδεκτή, αφού οι μοναχοί της, κατά την υπό εξέταση περίοδο, εμφανίζονται να είναι καλοί γνώστες της ελληνικής γλώσσας. Για παράδειγμα, ο Ηγούμενος Μελέτιος Γ' (1811-1819) σε κείμενό του, όπου περιγράφει τις δοκιμασίες που υπέστη η Μονή από την πυρκαγιά του 1813, γράφει με εξαιρετική δύναμη λόγου και έκφραση συναισθημάτων, ένδειξη υψηλής μόρφωσης, που πιθανότατα απέκτησε κατά την παραμονή του στο μοναστηριακό περιβάλλον²⁷.

περί της εν Κύπρω αποκομίσεως της θαυματουργού αγίας Εικόνας της Υπεραγίας Θεοτόκου της λεγομένης Κυκκιοτίσης, Ενετία 1751, σ. 17.

25. Στίλπωνος Κυριακίδου, «Άσματα και Αινίγματα», Λαογραφία 8 (1921) 109 [= Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930), Λευκωσία 2002, σ. 629].

26. Κωνσταντίνου Μυριανθόπουλου, «Μία επιστολή του Εθνομάρτυρος Νικομηδείας Αθανασίου Καρύδη Κυπρίου του 1814», Πάφος 8 (1943) 75-81· Αριστείδη Κουδουνάρη, Μερικά παλαιά οικογένεια της Κύπρου, Λευκωσία 1972, σ. 45-46.

27. Εφραίμ Αθηναίου, Περιγραφή (1819), ό.π., σ. 77-87 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Οι πυρκαγιές», ό.π., σ. 102-114]. Για τη ζωή του Ηγουμένου Μελετίου Γ' βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: Προσωπογραφική μελέτη», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 7 (2006) 38-44.

Όπως αναφέρεται, η Σχολή διέκοψε τη λειτουργία της, εξαιτίας των τραγικών γεγονότων του 1821, και επαναλειτούργησε μερικά χρόνια αργότερα²⁸. Ο Αμερικανός Λορέντζο Γουόρρινερ Πίς, ο οποίος επισκέφθηκε τη Μονή, τον Ιούνιο του 1839, σημείωσε στο ημερολόγιό του πως άκουσε ότι πιθανόν να δίδασκε σε αυτήν Έλληνας διδάσκαλος. Ωστόσο δεν αναφέρει οτιδήποτε άλλο, που να διασφηνίζει περαιτέρω το ζήτημα της επαναλειτουργίας της²⁹.

Σχετική με τη λειτουργία της Σχολής είναι επιστολή, ημερομηνίας 20 Αυγούστου 1837, που εστάλη από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' (1835-1840) προς τον Ηγούμενο και την Αδελφότητα της Μονής Κύκκου και στην οποία γίνεται αναφορά στη σημασία, που έχει η πνευματική κατάρτιση για τους ιερωμένους, ώστε να μπορούν να επιτελούν τα καθήκοντά τους. Για τον λόγο αυτό τους επέκρινε, επειδή, όπως ανέφερε, επέδειξαν αμέλεια για τη μόρφωσή τους, και κατέκρινε το γεγονός, ότι δεν είχε ληφθεί οποιαδήποτε μέριμνα για τη λειτουργία Σχολής. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης σημείωνε επίσης, ότι πολλοί από τους Κυκκώτες μοναχούς, οι οποίοι χειροτονούνταν ιερείς, ήταν αμόρφωτοι, με αποτέλεσμα, όταν επισκέπτονταν, για διάφορους λόγους, τις πόλεις και τα χωριά, να προκαλούν δυσμενείς εντυπώσεις. Γι' αυτό θεωρούσε ότι επιβαλλόταν να συσταθεί Σχολή στη Μονή, που να συμβάλει στην κατά Χριστόν μόρφωση των μελών της Αδελφότητας. Έτσι, σημείωνε, η Μονή θα αποκτούσε σταδιακά μορφωμένους μοναχούς, που θα συνέτειναν με τη ζωή και το έργο τους στην περαιτέρω αύξηση της φήμης της³⁰.

Είναι άγνωστο από πού ο Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' άντλησε τις πληροφορίες του για ελλιπή μόρφωση των Κυκκωτών μοναχών, αφού από τις ιδιόχειρες επιστολές τους, όπως για παράδειγμα των προϊσταμένων του Μετοχίου της Μονής στην

28. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878), Λευκωσία 1930, σ. 141.

29. Rita Severis, *The Diaries of Lorenzo Warriner Pease 1834-1839*, v. II, Aldershot 2002, σ. 1056-1057. Επίσης βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Χρονικογράφοι, συγγραφείς και περιηγητές για τη Μονή Κύκκου», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 9 (2010) 40, 74.

30. Για το έγγραφο αυτό βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1634-1878)*, ό.π., σ. 257-260.

Κωνσταντινούπολη, της ίδιας περιόδου, Αγαθαγγέλου και Ιωακείμ, διαπιστώνουμε ότι αμφότεροι έγγραφαν ορθογραφημένα και χωρίς συντακτικά λάθη³¹. Παρόμοιες είναι και οι επιστολές του τότε Ηγούμενου Νεοφύτου (1826-1861), ο οποίος εθεωρείτο λόγιος, ήταν καλός γνώστης της τουρκικής γλώσσας και απόφοιτος της Σχολής των Σερρών, όπου η Μονή διατηρούσε Μετόχιο³². Άλλωστε την έφεση των μοναχών της Μονής για μάθηση, και κατά συνέπεια το επίπεδο μόρφωσής τους, βεβαιώνει την ίδια περίοδο η εγγραφή πολλών από αυτούς ως συνδρομητών σε μια σειρά βιβλίων ποικίλου περιεχομένου, κυρίως της εκκλησιαστικής γραμματείας³³.

Στην ίδια επιστολή ο Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄ καλούσε τους Κυκκώτες μοναχούς να προσλάβουν για την υπό ίδρυση Σχολή έναν άριστο και θεοσεβή άνδρα, ο οποίος να διδάσκει τα ελληνικά γράμματα και τα κείμενα των πατέρων της Εκκλησίας στους νεότερους και σε όσους προσέρχονταν, για να μονάσουν. Ακόμη ζητούσε ο διδάσκαλος αυτός να μεριμνά και για τη διδασκαλία των δογμάτων της χριστιανικής πίστης στο σύνολο της Αδελφότητας, σε καθορισμένες ημέρες, και τόνιζε ότι περίμενε από τους μοναχούς επιστολή, με την οποία θα του ανακοίνωναν την προθυμία τους να εργαστούν για την όσο το δυνατόν ταχύτερη υλοποίηση των παραινέσεών του.

31. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 289-290, 306-308, 323-325, 332-333, όπου δημοσιεύονται σχετικά έγγραφα. Για τους Αγαθάγγελο και Ιωακείμ βλ. Ό.π., σ. 177-181, 184-189, αντιστοίχως. Για τον Αγαθάγγελο βλ. επίσης: Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1878-1911), Λευκωσία 2014, σ. 136-139.

32. Βλ. Α. Φιλίππου, Η Εκκλησία Κύπρου, ό.π., σ. 289-290, όπου, όμως, δεν γίνεται αναφορά στις πηγές, από τις οποίες άντλησε τις πληροφορίες του. Για το Μετόχιο των Σερρών βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Μετόχιο της Μονής Κύκκου στις Σέρρες», Σεραϊκά Σύμμεικτα 2 (2013) 349-354 [= Ενατενίσεις 22 (2014) 144-147]. Για τον Ηγούμενο Νεόφυτο βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 53-55· Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 159-166.

33. Για το θέμα αυτό βλ. Γιώργου Μύαρη, «Κυκκώτες συνδρομητές σε βιβλία του Μείζονος Ελληνισμού από την περίοδο του Διαφωτισμού ως τα μέσα του εικοστού αιώνα», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 5 (2001) 539-575.

Ας σημειωθεί ότι παλαιότερη μελέτη της επιστολής αυτής συνέτεινε, ώστε να υποστηριχθεί ότι η Σχολή Κύκκου επαναλειτούργησε γύρω στο 1840, μετά την αναστολή των δραστηριοτήτων της, λόγω των γεγονότων του 1821³⁴. Ωστόσο δεν έχει εντοπιστεί οποιαδήποτε σχετική μαρτυρία, που να επιβεβαιώνει κάτι τέτοιο, και η άποψη αυτή αντικρούεται από την παράδοση των γηραιότερων μοναχών, οι οποίοι υποστήριξαν σε συνομιλία τους με τον Ηγούμενο Κλεόπα (1911-1937), στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ότι επαναλειτούργησε από τον Ηγούμενο Νεόφυτο το 1856 και όχι το 1840³⁵.

Η χρονολογία 1856 ίσως και να δηλώνεται έμμεσα από επιστολή, ημερομηνίας 24 Φεβρουαρίου 1857, που απέστειλαν μέλη της Αδελφότητας της Μονής στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ (1854-1865). Με αυτήν απαντούσαν στο ερώτημά του κατά πόσο είχαν γίνει δεκτοί στη Σχολή μαθητές από τα παρακείμενα χωριά, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα για πρόσφατη λειτουργία της. Όπως διευκρίνιζαν, η Σχολή, που είχαν ιδρύσει, είχε θεολογικό προσανατολισμό και διέφερε από τις αντίστοιχες των χωριών, προφανώς γιατί δινόταν έμφαση στη διδασκαλία της ιεράς κατήχησης και της βυζαντινής μουσικής. Γι' αυτό και προσέθεταν, ότι δεν τους έβρισκε σύμφωνους η φοίτηση παιδιών, πιθανόν λόγω και των ποικίλων προβλημάτων, που θα προκαλούσε η συνεχής παρουσία τους στη Μονή³⁶. Παρά τις αντιρρήσεις, όμως, αυτές, είναι γνωστό, ότι στη Σχολή φοίτησαν, κατά καιρούς, παιδιά από τις γύρω κοινότητες, όπως το Μηλικούρι, είτε πηγαινοερχόμενα στη γενέτειρά τους, είτε φιλοξενούμενα στα

34. Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω, τ. Α΄, ό.π., σ. 115. Του ιδίου, Η Εκκλησία Κύπρου, ό.π., σ. 252-253.

35. Ι. Περιστιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 141. Για τον Ηγούμενο Κλεόπα βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 62-65. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 132-136.

36. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 290-291, όπου και δημοσιεύεται. Διάφοροι συγγραφείς, όπως ο Ηγούμενος Κύκκου Χρυσόστομος, Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου, Κύπρος 1969, σ. 77, ερμήνευσαν την αναφορά αυτή, ως πρόθεση της Αδελφότητας να ιδρύσει Θεολογική Σχολή, ενέργεια, όμως, που δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα.

μοναστηριακά κτήρια από συγγενείς τους μοναχούς, ή ακόμη και από λαϊκούς, που εργάζονταν σε διάφορα διακονήματα³⁷.

Για την ιστορία της Σχολής της Μονής από το 1856 μέχρι το τέλος της περιόδου της Τουρκοκρατίας έχουν σωθεί αρκετές πληροφορίες, που καταγράφηκαν από τον Ηγούμενο Κλεόπα. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται, δίδαξαν σε αυτήν τα ελληνικά γράμματα, δηλαδή ανάγνωση, γραφή, στοιχεία γραμματικής και αριθμητική, τόσο Κυκκώτες μοναχοί, όσο και άλλοι, κληρικοί και λαϊκοί, που προσελήφθησαν από την Αδελφότητα. Πρόκειται για τον Ιερομόναχο Διονύσιο (1856-1858), τον αγιορείτη μοναχό Γεώργιο Βρανά (1858-1861), τον Περικλή Κισσονέργη (1864-1865) από τη Λευκωσία, ο οποίος παρέδιδε και μαθήματα βυζαντινής μουσικής, τον απόφοιτο της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού Ιεροσολύμων Αρχιμανδρίτη Μακάριο Κυκκώτη (1872-1875) και τον απόφοιτο του Σχολαρχείου Λευκωσίας Αρχιμανδρίτη Ιωσήφ Κυκκώτη (1875-1876). Προφανώς, για τα έτη, που δεν γίνεται αναφορά, απουσιάζουν οποιεσδήποτε μαρτυρίες, ως προς τα ονόματα των διδασκάλων. Όπως αναφέρεται, οι μαθητές διδάσκονταν επίσης βυζαντινή μουσική από μέλη της Αδελφότητας, καλούς γνώστες της ψαλτικής³⁸.

Σημαντική πηγή για την ιστορία της Σχολής την ίδια περίοδο είναι η έκθεση, που υποβλήθηκε, το 1860, κατ' εντολήν της Πύλης, από τον προαναφερθέντα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α' στον διοικητή Ισάκ Χαφούζ Χακκή, για την κατάσταση της παιδείας στο νησί. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, λειτουργούσε τότε στη Μονή Κύκκου Ελληνική Σχολή με ένα δάσκαλο, μάλλον τον προαναφερθέντα μοναχό Γεώργιο Βρανά, και είκοσι μαθητές και κύριο μάθημα διδασκαλίας την ελληνική γλώσσα. Είναι αξιοσημείωτο ότι στον σχετικό κατάλογο, που συνέταξε ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος, σημειώνεται ότι

37. Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 140, 322· *Ηγουμένου Χρυσοστόμου, Η Μονή Κύκκου*, ό.π., σ. 76. Για τη λειτουργία της Σχολής την περίοδο αυτή βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, «Η συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου επί Οθωμανοκρατίας (1571-1878)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 6 (2004) 339-348.

38. Τα όσα κατέγραψε ο Ηγούμενος Κλεόπας δημοσιεύτηκαν από τον Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 141-143. Για τους Ιωσήφ και Μακάριο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1878-1911)*, ό.π., σ. 151-153, 156-1587, αντιστοιχώς.

λειτουργούσαν Ελληνικές Σχολές μόνο στις πόλεις Λευκωσία, Λάρνακα και Λεμεσό, ενώ οι υπόλοιπες Σχολές από τις συνολικά 22, που καταγράφονται, ήταν Αλληλοδιδασκτικές, γεγονός το οποίο φανερώνει το υψηλό επίπεδο διδασκαλίας της Σχολής της Μονής³⁹.

Πολύ περισσότερες είναι οι πληροφορίες, που σώζονται για τη λειτουργία της Σχολής, κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας (1878-1960). Για παράδειγμα, σε δημοσίευμα του κυπριακού τύπου του έτους 1885, η Μονή επαινείται για «την από ετών» λειτουργία Σχολής στα μοναστηριακά κτήριά της, όπου μέλη της Αδελφότητάς της, απόφοιτοι της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας, δίδασκαν τα ελληνικά μαθήματα και τη βυζαντινή μουσική στους νεαρούς μαθητές⁴⁰. Παρόμοια αναφορά γίνεται σε διάφορες πηγές της εποχής, όπως σε εκκλησιαστικό έντυπο των Αθηνών του έτους 1890⁴¹ και αλλού. Επίσης, από επιστολή, ημερομηνίας 11 Σεπτεμβρίου 1895, που εστάλη από ομάδα μοναχών προς τον Ηγούμενο Γεράσιμο (1890-1911), πληροφορούμαστε ότι διευθυντής της Σχολής ήταν τότε ο Ιερομόναχος Πολύκαρπος (†1946). Αναφέρεται ακόμη, ότι ο τελευταίος δίδαξε τη χρονιά εκείνη τα προκαθορισμένα από το πρόγραμμα μαθήματα και είχε συστήσει στους μαθητές κατ' ιδίαν μελέτη, ώστε να προετοιμαστούν για τις «δημόσιες εξετάσεις»⁴², δηλαδή για αυτές που θα πραγματοποιούνταν για την προαγωγή τους στην επόμενη τάξη, ή για την εισαγωγή τους στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, στη Λευκωσία. Ας σημειωθεί ότι στον Πολύκαρπο ανήκουν δύο χειρόγραφοι κώδικες

39. Α. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α', ό.π., σ. 176· Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 98.

40. Βλ. Σάλπιγξ, 29.5.1885 [= Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899), Λευκωσία 1999, σ. 103].

41. Βλ. Χρήστου Παπαδόπουλου, «Περιγραφή Μονών τινών της Νήσου Κύπρου μετά των εν αυταίς χειρογράφων», Σωτήρ 13 (1890) 320-321 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 321].

42. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 320. Για τον Ηγούμενο Γεράσιμο βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 59-62· Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 121-132.

σχολικών παραδόσεων για τη διδασκαλία των δοκίμων, που διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο της Μονής⁴³.

Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη λειτουργία της Σχολής διασώζει επίσης σχετικό δημοσίευμα αθηναϊκού εντύπου των αρχών του 20ού αιώνα. Όπως αναφέρεται, σε αυτή φοιτούσαν 15 μαθητές, ορισμένοι από τους οποίους στέλλονταν στη συνέχεια για σπουδές στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, όπου η Μονή συντηρούσε την περίοδο αυτή έξι μαθητές. Σημειωνόταν ακόμη ότι αποτελείτο από τρεις τάξεις και σε αυτή δίδασκαν ένας διδάσκαλος τα ελληνικά μαθήματα και ένας δεύτερος τη βυζαντινή μουσική. Προστίθεται επίσης, ότι η Μονή δαπανούσε ετησίως το ποσό των 120 λιρών για τη λειτουργία της, καθώς και άλλες 90 για την κάλυψη των δαπανών των υποτρόφων της στο Παγκύπριο Γυμνάσιο⁴⁴.

Όπως διαπιστώνεται από τις ανωτέρω αναφορές, η Αδελφότητα της Μονής απέδιδε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εκτός από τη διδασκαλία των ελληνικών μαθημάτων, και στην ανάδειξη νέων και καταλλήλως καταρτισμένων ιεροψαλτών. Γι' αυτό και στα μαθήματα διδασκαλίας της Σχολής περιλαμβανόταν η βυζαντινή μουσική, που διδασκόταν από ειδικό μουσικοδιδάσκαλο⁴⁵. Άλλωστε, εκτός από τους προαναφερθέντες ονομαστούς μουσικούς του 18ου αιώνα, ανέδειξε στα μετέπειτα χρόνια και πολλούς άλλους, που είχαν ευρεία φήμη στο νησί για τις μουσικές τους επιδόσεις. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται ο «καλλίφωνος μουσικός» Εθνομάρτυρας

43. Κ. Κύρρη, «Αναλυτικός κατάλογος των κωδίκων», ό.π., σ. 411-413. Για τον Πολύκαρπο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1878-1911)*, ό.π., σ. 179-180.

44. Α. Κ. Παλαιολόγου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή Κύκκου. Ιστορική Περιγραφή», στον τόμο: Κωνσταντίνου Σκόκου, *Εθνικόν Ημερολόγιον. Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελοιογραφικόν*, τ. 19ος, Αθήνα 1904, σ. 362 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911)*, Λευκωσία 2002, σ. 329].

45. Το γεγονός αυτό βεβαιώνεται και από διάφορα άλλα δημοσιεύματα. Ενδεικτικά βλ. *Ελευθερία*, 3/16.12.1911 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1900-1911)*, ό.π., σ. 670-671].

Ηγούμενος Ιωσήφ (1819-1821)⁴⁶, ο μουσικοδιδάσκαλος Μητροφάνης (†1898)⁴⁷ και οι νεότεροι Άνθιμος (†1939), Ιωσήφ (†1938) και Μεθόδιος (†1950)⁴⁸. Όπως αναφέρεται ακόμη, στη Μονή Κύκκου προσέρχονταν, για να διδαχθούν τη βυζαντινή μουσική και μοναχοί από άλλες Μονές, όπως για παράδειγμα ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Α΄ από τη Μονή της Τροοδίτισσας, στις αρχές του 19ου αιώνα⁴⁹.

Η προφορική παράδοση της Αδελφότητας διέσωσε τα ονόματα όσων δίδαξαν στη Σχολή της Μονής στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας. Πρόκειται για τους απόφοιτους της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας Κύριλλο (1883-1887), Πολύκαρπο (1889-1891, 1894-1897), Πορφύριο (1891-1894) και Αθανάσιο (1897-1900) και τους απόφοιτους του Παγκυπρίου Γυμνασίου Μελέτιο (1900-1902, 1911-1912), Σωφρόνιο (1902-1908) και Νικόδημο (1908-1911). Όπως αναφέρεται, η Σχολή λειτούργησε από το έτος 1912 με δύο και τρεις διδασκάλους, αρχικά υπό τη διεύθυνση του Νικοδήμου με δεύτερο διδάσκαλο τον Γεράσιμο (1912-1915) και στη συνέχεια με διευθυντή τον Μελέτιο (1915-1923), οπότε, όπως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, ανέλαβε τη διεύθυνσή της ο απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιερώνυμος⁵⁰.

46. Γεώργιου Κηπιάδη, Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη Νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών, Αλεξάνδρεια 1888, σ. 16. Για τον Ηγούμενο Ιωσήφ βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 48-49.

47. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 166-168.

48. Θεόδουλου Καλλίνικου, Μέγα Θεωρητικόν εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής, Λευκωσία 1977, σ. 123-126. Για τους Άνθιμο και Μεθόδιο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 142-143, 158-159, αντιστοίχως. Για τον Ιωσήφ βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 38.

49. Αναφέρεται μάλιστα ότι παρέμεινε στη Μονή Κύκκου για περίοδο δύο ετών. Βλ. «Λόγος εις το μνημόσυνον του αιιδίμου Μακαρίου εκφωνηθείς υπό του Σχολάρχου Κυπριανού Οικονομίδη», Εκκλησιαστικόν Βήμα, 15.2.1956· Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, Η συμβολή της Μαραθάσης εις την Εκκλησίαν, Λεμεσός 1939, σ. 38.

50. Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 142. Για τους Αθανάσιο, Νικόδημο, Πορφύριο και Σωφρόνιο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 140-141, 170-171, 181, 186-187, αντιστοίχως. Για τους Ιεροδιάκονο Γεράσιμο και Μελέτιο βλ. Του ιδίου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1931), Λευκωσία

Πληροφορίες για την περίοδο, που υπηρέτησαν στη Σχολή οι ανωτέρω μοναχοί, δίνονται και από δημοσιεύματα στον τύπο της εποχής. Για παράδειγμα, το 1903 αναφέρεται ότι ήταν διτάξια και σε αυτή φοιτούσαν, υπό τη διεύθυνση του Ιερομόναχου Σωφρονίου, δώδεκα μαθητές, οι οποίοι προετοιμάζονταν για να δώσουν εισαγωγικές εξετάσεις για την τρίτη τάξη του Παγκυπρίου Γυμνασίου⁵¹. Σημειώνεται επίσης ότι, στα πλαίσια της ανακατανομής των καθηκόντων των μοναχών, είχε διοριστεί, το 1910, ως διευθυντής της Σχολής ο Ιερομόναχος Μελέτιος⁵². Είναι άγνωστο, όμως, αν τελικά ανέλαβε τα καθήκοντά του, αφού η προφορική παράδοση των μελών της Αδελφότητας υποστηρίζει ότι διευθυντής ήταν τότε ο Ιερομόναχος Νικόδημος.

Η Σχολή συνέχισε τη λειτουργία της και στα χρόνια που ακολούθησαν, οπότε καταβλήθηκαν κατά καιρούς αρκετές προσπάθειες για την αναβάθμισή της. Για παράδειγμα, στον κυπριακό τύπο του 1916 αναφέρεται ότι είχε τότε δύο διδασκάλους, τον διευθυντή Ιερομόναχο Μελέτιο και τον Ιεροδιάκονο Γεράσιμο, ήταν διτάξια και σε αυτή φοιτούσαν δώδεκα μαθητές. Σημειώνεται ακόμη, ότι οι τελικές εξετάσεις για την προαγωγή τους έγιναν παρόντων του Ηγουμένου Κλεόπα και της ολομέλειας της Αδελφότητας, οπότε οι νεαροί δόκιμοι εξετάστηκαν «εις τα ελληνικά και την ιεράν ιστορίαν», ενώ έψαλλαν και διάφορα άσματα⁵³.

Στους ανωτέρω δύο διδασκάλους της Σχολής προσετέθη το αμέσως επόμενο έτος και τρίτος, ο Ιεροψάλτης Μεθόδιος (†1950), πιθανότατα, για να διδάξει το μάθημα της βυζαντινής μουσικής. Όπως αναφέρεται, η Σχολή ήταν και πάλιν διτάξια και σε αυτή φοιτούσαν δέκα νεαροί δόκιμοι, οι οποίοι παρουσιάστηκαν ενώπιον της Αδελφότητας και δέχθηκαν οδηγίες και παραινέσεις από τον Ηγούμενο Κλεόπα. Ας σημειωθεί ότι από

2007, σ. 45, 67, αντιστοίχως. Για τους Ιωσήφ, Κύριλλο και Πολύκαρπο βλ. στις σημειώσεις αρ. 38, 19, 43, αντιστοίχως.

51. Βλ. Σάλπιγξ, 9.8.1903 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1900-1911), ό.π., σ. 314].

52. Βλ. Πατρίς, 21/3.11.1910· Φωνή της Κύπρου, 23/5.11.1910 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1900-1911), ό.π., σ. 592-593].

53. Βλ. Ελευθερία, 9/22.7.1916 [= Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920), Λευκωσία 2004, σ. 377]. Ας σημειωθεί ότι στη λειτουργία της Σχολής, το 1916, αναφέρεται και δεύτερο δημοσίευμα της εποχής. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 27/9.9.1916 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 417].

το έτος εκείνο είχε αποφασιστεί για λόγους παιδαγωγικούς να καταργηθούν οι δημόσιες εξετάσεις και, κατά συνέπεια, οι μαθητές θα εξετάζονταν κατ' ιδίαν από τους διδασκάλους τους⁵⁴.

Παρόμοιες πληροφορίες για τη Σχολή δίνονται σε δημοσίευμα του έτους 1918, οπότε λειτουργούσε υπό τη διεύθυνση του Ιερομόναχου Μελετίου, τον οποίο βοηθούσε ο Ιεροδιάκονος Γεράσιμος, που θα αντικαθίστατο από το επόμενο σχολικό έτος, λόγω ανάληψης άλλων καθηκόντων. Προστίθενται, όμως, και ορισμένες διευκρινιστικές σχετικές λεπτομέρειες, όπως, για παράδειγμα, ότι η αποστολή δοκίμων στο Παγκύπριο Γυμνάσιο γινόταν κάθε πέντε χρόνια, οπότε επιλέγονταν, κατόπιν ενδομοναστηριακών εξετάσεων, τρεις ή τέσσερις μαθητές, οι οποίοι είχαν συμπληρώσει πενταετή υπηρεσία⁵⁵.

Η σημαντικότερη προσπάθεια αναβάθμισης και μετεξέλιξης της Σχολής Κύκκου σε Ιερατική κατεβλήθη κατά το σχολικό έτος 1922-23, οπότε επέστρεψε στην Κύπρο ο απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιεροδιάκονος Ιερώνυμος (†1965). Ανέλαβε τότε τη διεύθυνσή της και, μαζί με τρεις άλλους μοναχούς, τους Μελέτιο, Γεράσιμο και Μεθόδιο, δίδασκαν τους δώδεκα μαθητές τα μαθήματα, που αντιστοιχούσαν, σύμφωνα με σχετικό δημοσίευμα, στη δευτέρα και τρίτη τάξη του Παγκυπρίου Γυμνασίου⁵⁶. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Ηγούμενος Κλεόπας σε ιδιόγραφο σημείωμα του έτους 1924, στην πραγματικότητα η Σχολή συγκροτείτο από τρεις τάξεις, αντίστοιχες των πρώτων τριών γυμνασιακών⁵⁷.

Δυστυχώς η προσπάθεια αυτή δεν είχε συνέχεια, αφού ο Ιερώνυμος, το 1926, ανεχώρησε για την Αθήνα, όπου και εγκαταστάθηκε. Στο μεταξύ, η Σχολή συνέχισε να λειτουργεί με διδασκάλους κυρίως μέλη της Αδελφότητας, απόφοιτους Γυμνασίου ή και Θεολογικών Σχολών στα νεότερα χρόνια, προετοιμάζοντας τους νεαρούς δοκίμους, για

54. Βλ. Πατρίς, 5/18.7.1917 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 529]. Για τον Μεθόδιο βλ. Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 158-159.

55. Βλ. Ελευθερία, 21/3.8.1918 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 576].

56. Βλ. Πάφος, 24.5.1923 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 230-231]. Για τον Ιερώνυμο βλ. Ό.π., σ. 72-73.

57. Ι. Περιστιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 143.

να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται και ο μετέπειτα Ηγούμενος Χρυσόστομος (1948-1979), ο οποίος ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής (1926-1937), ύστερα από την ολοκλήρωση των σπουδών του στη Θεολογική Σχολή Αθηνών⁵⁸. Την περίοδο αυτή φοίτησε στη Σχολή, όπου και δίδαξε από το 1936 έως το 1938, αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το Παγκύπριο Γυμνάσιο και μέχρι την αναχώρησή του για σπουδές στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' (1950-1977)⁵⁹. Μερικά χρόνια αργότερα, τη δεκαετία του 1950, σύμφωνα με τη μαρτυρία του τότε δοκίμου Σάββα Χατζηκλεάνθους, η Σχολή λειτουργούσε με τέσσερις διδασκάλους, τους μοναχούς Δαμασκηνό, Νικηφόρο, Γεράσιμο και Ευγένιο, και δύο τάξεις, που αντιστοιχούσαν σε πρώτη και δεύτερα Γυμνασίου. Ωστόσο, όπως σημειώνει, η διδασκαλία δεν ήταν συνεχής, αφού πολλές φορές οι δόκιμοι απασχολούνταν σε γεωργικές εργασίες στα παρακείμενα Μετόχια Παραδείσι, Αμπελικιά και Βασιλική⁶⁰. Η Σχολή εξακολούθησε να λειτουργεί μέχρι το έτος 1970⁶¹, οπότε ανέστειλε τη λειτουργία της, αφού πλέον οι συνθήκες προσέλευσης νέων μοναχών στη Μονή διαφοροποιήθηκαν, με τους περισσότερους από αυτούς να είναι απόφοιτοι Σχολών Μέσης Εκπαίδευσης, γεγονός που καθιστούσε αχρείαστη τη λειτουργία της.

Όπως αναφέρθηκε, βασικός στόχος της Σχολής ήταν να μορφώνει και να καλλιεργεί πνευματικά τα νεότερα μέλη της Αδελφότητας, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την πληθώρα των αποφοίτων της, οι οποίοι εργάστηκαν με επάρκεια στα

58. Βλ. Ηγουμένου Χρυσόστομου, Η Μονή Κύκκου, ό.π., όπου η βιογραφία του με τη σχετική αναφορά προτάσσεται, χωρίς αριθμό σελίδας, της εισαγωγής του τόμου. Για τον Ηγούμενο Χρυσόστομο βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 65-68· Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1931), ό.π., σ. 73-75.

59. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1950-1977) Μακάριος Γ' και η Ιερά Μονή Κύκκου», Ενατενίσεις 20 (2013) 117.

60. Κλείτου Ιωαννίδη, Η Συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1955-1959, τ. Β', Λευκωσία 2003, σ. 995-995.

61. Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας Νικηφόρου, «Η Ιερά Μονή Κύκκου και η χαριτόβρυτη Εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας», στον τόμο: Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Κύκκου (έκδ.), Τάξις Ιερών Ακολουθιών 2018, Λευκωσία 2018, σ. 20.

διάφορα διακονήματα. Αρκετοί από αυτούς, «οι έχοντες έφεσιν εις τα γράμματα», στέλλονταν, αρχικά, για ευρύτερες σπουδές στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας, όπως ο απόφοιτος της τελευταίας, του έτους 1863, Λαυρέντιος Μυριανθέας⁶², ο μετέπειτα Ηγούμενος Γεράσιμος και οι Ιωσήφ και Πολύκαρπος, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στην τρίτη τάξη, το 1873, καθώς και οι Σαμουήλ και Χριστοφόρος, οι οποίοι το σχολικό έτος 1875-1876 φοιτούσαν στην τετάρτη τάξη⁶³.

Από το ενδεικτικό του Πολυκάρπου, το οποίο έχει σωθεί στο Αρχείο της Μονής, πληροφορούμαστε ότι οι μαθητές της τρίτης τάξης της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας διδάσκονταν, στα τέλη της Τουρκοκρατίας, θρησκευτικά, ελληνικά, μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία και ορθογραφία. Όπως αναφέρεται, ο Πολύκαρπος ήταν τότε Ιεροδιάκονος και ηλικίας 20 ετών, πολύ μεγαλύτερος δηλαδή από τους συμμαθητές του⁶⁴. Το γεγονός αυτό οφείλεται, προφανώς, στην υποχρέωση των δοκίμων να υπηρετήσουν στη Μονή για κάποιο χρονικό διάστημα και μετά να αναχωρούν για σπουδές, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να είναι κατά τέσσερα ή πέντε χρόνια μεγαλύτεροι από τους υπόλοιπους μαθητές⁶⁵. Παρόμοια πολιτική ακολουθήθηκε και την περίοδο της Αγγλοκρατίας, οπότε, για παράδειγμα, οι Πολύκαρπος και Κυπριανός

62. Ας σημειωθεί ότι ο «Μηνιαίος Έλεγχος» των σπουδών του Λαυρεντίου για το σχολικό έτος 1862-63 δημοσιεύτηκε από τον Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 325-326. Για τη ζωή του βλ. Ό.π., σ. 189-199.

63. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας, Λευκωσία 1991, σ. 219, 256. Για τους Σαμουήλ και Χριστοφόρο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 183-184, 190-191, αντιστοίχως. Για τους Ηγούμενο Γεράσιμο, Ιωσήφ και Πολύκαρπο βλ. τα σχετικά στις σημειώσεις αρ. 42, 38, 43, αντιστοίχως.

64. Το ενδεικτικό του Πολυκάρπου δημοσιεύτηκε από τον Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 70. Φωτοτυπία του παρατίθεται στο τέλος της ανά χείρας εργασίας.

65. Τη δεκαετία του 1910 το χρονικό αυτό διάστημα κυμαινόταν μεταξύ των πέντε και έξι χρόνων. Βλ. Αωνύμου, Κανονισμοί της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής του Κύκκου, Λευκωσία 1915, σ. 25 (πέντε χρόνια)· Αωνύμου, Πιστόν Αντίγραφον των Κανονισμών της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής του Κύκκου, Λευκωσία 1919, σ. 26 (έξι χρόνια).

αναφέρονται να ολοκληρώνουν τις σπουδές τους στην τρίτη και τέταρτη τάξη της Σχολής το έτος 1887⁶⁶.

Ορισμένοι από τους υποτρόφους της Μονής Κύκκου στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας, οι οποίοι ξεχώριζαν για τις επιδόσεις τους, στέλλονταν για ευρύτερες σπουδές σε Σχολές του εξωτερικού, ώστε να στελεχώσουν στη συνέχεια τη Μονή και την Εκκλησία της Κύπρου σε διάφορα αξιώματα. Από τις παλαιότερες γνωστές περιπτώσεις Κυκκωτών μοναχών, οι οποίοι σπούδασαν μακριά από την Κύπρο, είναι αυτές των προαναφερθέντων Εθνομάρτυρα Ηγουμένου Ιωσήφ, Ηγουμένου Νεοφύτου και Ιερομόναχου Σάββα Παπαγιάννη. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση των μελών της Αδελφότητας, οι μοναχοί αυτοί είχαν εισέλθει παιδιόθεν στη Μονή και σπούδασαν με δαπάνες της, ο πρώτος στη Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη⁶⁷, ο δεύτερος, όπως αναφέρθηκε, σε Σχολή στις Σέρρες και ο τρίτος αρχικά στη Θεσσαλονίκη και ακολούθως στη Μεγάλη του Γένους Σχολή⁶⁸.

Όπως διασώθηκε από αφηγήσεις παλαιότερων μελών της Αδελφότητας, τη δεκαετία του 1860 εστάλησαν από τον Ηγούμενο Σωφρόνιο (1862-1890)⁶⁹ για σπουδές ο μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου (1890-1899) Επιφάνιος σε Σχολή Ξένων Γλωσσών στη Βηρυτό, προς εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας⁷⁰, και ο Επίσκοπος Αργυρουπόλεως (1886-1896) και Μητροπολίτης Μεσημβρίας (1896-1906) του Οικουμενικού Πατριαρχείου Χαρίτων Ευκλείδης στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή

66. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 11/23.7.1887 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 108]. Για τον Κυπριανό βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 154-155.

67. Γ. Κηπιάδη, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 16.

68. Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α', ό.π., σ. 331· Ι. Περιστιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 325-326.

69. Για τον Ηγούμενο Σωφρόνιο βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 55-59· Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 110-120.

70. Για τον Πάφου Επιφάνιο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πάφου Επιφάνιος (1890-1899)», Κυκκώτικα Μελετήματα, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 151-181· Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 106-110.

Αθηνών (προ του 1865)⁷¹. Ακόμη, όπως μαρτυρείται από σχετικά έγγραφα, την ίδια περίοδο σπούδασαν εκτός Κύπρου ο προαναφερθείς Λαυρέντιος Μυριανθέας στη Ριζάρειο Σχολή (αποφοίτησε το 1867) και ακολούθως στο Μόναχο, από όπου αναχώρησε και εγκαταστάθηκε στη Μεγάλη Βρετανία⁷², καθώς και ο Αρχιμανδρίτης Μακάριος Κυκκώτης (1840-1883) στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων (αποφοίτησε το 1871)⁷³.

Ο Ηγούμενος Σωφρόνιος μερίμνησε ακόμη, στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, για τις σπουδές στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (από το 1880 έως το 1887) του μετέπειτα διαδόχου του, Γερασίμου. Ο τελευταίος ακολούθησε την πολιτική του προκατόχου του και έστειλε για σπουδές, επίσης στη Χάλκη, τους Ιερομόναχους Κυπριανό, το 1891, και Πολύκαρπο, τον αμέσως επόμενο χρόνο. Αμφότεροι, όμως, διέκοψαν τις σπουδές τους, αφού ο μεν πρώτος ασθένησε, ο δε δεύτερος τις εγκατέλειψε, εξαιτίας του μεγάλου σεισμού του 1894, που έπληξε την Κωνσταντινούπολη και κατέστρεψε το κτήριο της Σχολής. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν τον απογοήτευσε και έστειλε αργότερα άλλους τρεις Κυκκώτες μοναχούς για σπουδές εκτός Κύπρου, τον Παΐσιο στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων (1901-1907), τον μετέπειτα Ηγούμενο Κλεόπα στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1901-1908) και τον Γεννάδιο επίσης στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων (1907-1909)

71. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Κύπριοι φοιτητές και πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1837-1893», Κλειώ 5 (2009) 254. Για τον Χαρίτωνα βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Μεσημβρίας Χαρίτων Ευκλείδης (1896-1906)», Κυκκώτικα Μελετήματα, ό.π., σ. 131-138. Του ιδίου, Τα Καμινάρια, Λευκωσία 2009, σ. 175-181. Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 102-104.

72. Για τον Λαυρέντιο βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 62.

73. Για τον Μακάριο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιμανδρίτης Μακάριος Κυκκώτης (1840-1883)», Κυκκώτικα Μελετήματα, τ. Α', ό.π., σ. 191-203. Εκτενέστερα για τις σπουδές των κληρικών αυτών βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι πρώτοι Κυκκώτες απόφοιτοι Σχολών του εξωτερικού (τέλη 18ου αι. - 1931)», Ενατενίσεις 14 (2011) 106-107.

και στη συνέχεια, μετά την οριστική διακοπή της λειτουργίας της, στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (αποφοίτησε το 1914)⁷⁴.

Την ίδια πολιτική στο θέμα των σπουδών των νεαρών Κυκκωτών μοναχών ακολούθησε και ο νέος Ηγούμενος Κλεόπας, ο οποίος αρχικά μερίμνησε για τη συνέχιση των σπουδών του προαναφερθέντος Γενναδίου στη Χάλκη. Στη συνέχεια έστειλε εκτός Κύπρου, το 1913, άλλους τρεις Κυκκώτες μοναχούς, τον Διονύσιο, αρχικά στην πόλη Μονπελιέ της Γαλλίας για σπουδές Γεωπονίας, τις οποίες διέκοψε λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και ακολούθως στη Θεολογική Σχολή Αθηνών (1917-1921)⁷⁵, τον Ιερώνυμο στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών (1913-1917)⁷⁶ και τον Νίκανδρο, ο οποίος αποσχηματίστηκε στη συνέχεια, στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1913-1917)⁷⁷.

Ας σημειωθεί ότι στη Θεολογική Σχολή Αθηνών φοίτησαν και οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους Κυκκώτες μοναχούς, οι οποίοι εστάλησαν για σπουδές εκτός Κύπρου την ίδια περίοδο: οι Ηγούμενος Χρυσόστομος (1922-1925)⁷⁸, Αρχιμανδρίτης Ιερόθεος Κυκκώτης (1933-1936), Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ (1938-1942, παρακολούθησε επίσης μεταπτυχιακά θεολογικά μαθήματα στις ΗΠΑ), Ηγούμενος (1979-1983) Διονύσιος (ανεχώρησε για σπουδές το 1950, παρακολούθησε επίσης μαθήματα ψυχολογίας στις ΗΠΑ), Αρχιεπίσκοπος (1977-2006) Χρυσόστομος Α΄ (1952-1961), Αρχιμανδρίτης Νικηφόρος (1957-1961, σπούδασε εξ ιδίων), Μητροπολίτης Κυρηναίας (1974-1994) Γρηγόριος (ανεχώρησε για σπουδές το 1952, παρακολούθησε επίσης μαθήματα νομικής)⁷⁹ και Ιερομόναχος Κυπριανός (ανεχώρησε για σπουδές το

74. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Οι πρώτοι Κυκκώτες απόφοιτοι», ό.π., σ. 108-109, όπου γίνεται αναφορά στις σπουδές των προαναφερθέντων μοναχών.

75. Για τον Διονύσιο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, Η ζωή και το έργο του Επισκόπου Μαρεώτιδος Διονυσίου Κυκκώτη (1887-1942), Λευκωσία 2001. Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1931), ό.π., σ. 46-55.

76. Για τον Ιερώνυμο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 72-73.

77. Για τον Νίκανδρο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 87-88. Παναγιώτη Μαχλουζαρίδη, Καλοπαναγιώτης, το χωριό μου, Λευκωσία 2005, σ. 128.

78. Για τον Ηγούμενο Χρυσόστομο βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 58.

79. Για τις χρονολογίες των σπουδών των ανωτέρω κληρικών βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων (1800-1920), Λευκωσία 2010, σ. 269, 326

1954, σπούδασε εξ ιδίων). Επίσης, το 1955 μετέβη για σπουδές στη Γεωπονική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ο Αρχιμανδρίτης Αδαμάντιος, ο οποίος μετά την επιστροφή του στο νησί λειτούργησε το Φυτόριο της Μονής Κύκκου. Ακόμη, το 1957 εστάλη για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ο Ιεροδιάκονος Δαμασκηνός, ο οποίος, όμως, αργότερα αποσηματίστηκε.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι απόφοιτοι Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι και οι περισσότεροι από τους Κυκκώτες μοναχούς, που εστάλησαν για σπουδές στα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία: της Θεολογικής Σχολής ο νυν Ηγούμενος, Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας Νικηφόρος (του έτους 1978, απόφοιτος και της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1974), οι Αρχιμανδρίτες Ιερόνυμος (†2013), Αλέξιος και Ανθέμιος, καθώς και οι νυν Μητροπολίτες του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας Ζιμπάμπουε Σεραφείμ (συνέχισε τις σπουδές του στη Μεγάλη Βρετανία), Καλής Ελπίδος Σέργιος και Κυρήνης Αθανάσιος (πραγματοποίησε επίσης μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία). Τη δεκαετία του 1960 αποφοίτησε από το Τμήμα Μαθηματικών της Φυσικομαθηματικής Σχολής ο Αρχιμανδρίτης Κύριλλος (†2007), ενώ, στα νεότερα χρόνια, δύο άλλοι μοναχοί, ο νυν Μητροπολίτης Ταμασού Ησαΐας και ο Αρχιμανδρίτης Στέφανος, σπούδασαν στη Θεολογική Σχολή της Μόσχας (όπου υποστήριξε και τη διδακτορική διατριβή του) και στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θράκης στην Κομοτηνή, αντιστοίχως⁸⁰.

Η Βιβλιοθήκη της Μονής

Η Μονή Κύκκου δημιούργησε, από τα πολύ παλιά χρόνια, αξιόλογη βιβλιοθήκη με πολλά εκκλησιαστικά και άλλα βιβλία, τόσο εγκυκλοπαιδικού, όσο και ευρύτερα μορφωτικού περιεχομένου. Δυστυχώς, τα περισσότερα από αυτά αφανίστηκαν κατά τις μεγάλες πυρκαγιές, που, όπως αναφέρθηκε, κατέκαψαν το κτηριακό της συγκρότημα.

(Ιεροθέου και Μακαρίου Γ', αντιστοίχως)· «Εκλογή και εγκαθίδρυση νέου Ηγουμένου Κύκκου», Απόστολος Βαρνάβας 40 (1979) 308 (Διονυσίου)· «†Ο Κυρηναίος Γρηγόριος», Απόστολος Βαρνάβας 55 (1994) 40 (Γρηγορίου)· Χάρη Μεττή, «Αρχιμανδρίτης Νικηφόρος Κυκκώτης», Ορθόδοξος Κήρυξ 202-203 (2005) 16 (Νικηφόρου).

80. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Οι πρώτοι Κυκκώτες απόφοιτοι», ό.π., σ. 111, όπου γίνεται αναφορά στις σπουδές των προαναφερθέντων μοναχών.

Ανάμεσά τους και πολλά έντυπα βιβλία, που χρησιμοποιούνταν από τους μοναχούς για την πνευματική τους οικοδομή και για την τέλεση των ιερών ακολουθιών. Οι καταστροφές αυτές, όμως, δεν αποθάρρυναν τους εκάστοτε Ηγούμενους, που μεριμνούσαν για τον συνεχή εμπλουτισμό της, ώστε να ανταποκρίνεται, κατά το δυνατόν πληρέστερα, στις ανάγκες της εποχής. Είναι χαρακτηριστικές οι ενέργειες του Ηγούμενου Μελετίου Γ', που φρόντισε για τη μεταφορά στη Μονή της βιβλιοθήκης του συγγραφέα της «Χρονολογικής Ιστορίας της Νήσου Κύπρου» (Βενετία 1788), Αρχιμανδρίτη Κυπριανού⁸¹, η οποία παραχωρήθηκε σε αυτή με κληροδότημα, στις αρχές του 19ου αιώνα. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, η δημιουργία της βιβλιοθήκης της Μονής δεν ήταν ένα τυχαίο έργο, αλλά «το αναγκαιότατον και θεάρεστον πάντων των γινομένων εν τη Μονή»⁸².

Η βιβλιοθήκη αυτή εμπλουτιζόταν κατά καιρούς με αγορές βιβλίων, με δωρεές προσωπικών συλλογών Κυκκωτών μοναχών και άλλων λογίων κληρικών και λαϊκών, όπως του πρώην Μητροπολίτη Μεσημβρίας (1835-1836) και Σχολάρχη της Μεγάλης του Γένους Σχολής Σαμουήλ⁸³ και του υποπρόξενου, στα μέσα του 19ου αιώνα, της Ελλάδας στην Κύπρο Φίλιππου Βάρδα⁸⁴. Σύμφωνα δε με τον προαναφερθέντα Λορέντζο Γουώρρινερ Πίις, στα τέλη της δεκαετίας του 1830, ήταν, μαζί με αυτές της Αρχιεπισκοπής, της Μητρόπολης Κιτίου και των Μονών Μαχαιρά και Τιμίου Σταυρού Ομόδους, οι μόνες οργανωμένες βιβλιοθήκες του νησιού⁸⁵.

Στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής έχουν εντοπιστεί διάφορες επιστολές των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας, που αφορούν σε θέματα αγοράς βιβλίων για τον εμπλουτισμό της. Για παράδειγμα, σε μία από αυτές, ημερομηνίας 29 Ιουλίου 1852, ο Ηγούμενος Νεόφυτος έγραφε προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Α' (1849-1854), ότι θα

81. Στυλιανού Περδίκη, Η Μονή Κύκκου, ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός και ο τυπογράφος Μιχαήλ Γλυκής, Λευκωσία 1989, σ. 37-39. Για τον Ηγούμενο Μελέτιο Γ' βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 27.

82. Εφραίμ Αθηναίου, Η περιγραφή (1819), ό.π., σ. 86.

83. Το γεγονός αυτό μαρτυρείται έμμεσα από τα βιβλία με κτητορικά σημειώματά του, που φυλάσσονται σήμερα στη βιβλιοθήκη της Κεντρικής Μονής.

84. Στυλιανού Χουρμούζιου, Ο Δαμασκηνός, Λευκωσία 1934, σ. ζ'.

85. R. Severis, The Diaries of Lorenzo Warriner Pease, v. II, ό.π., σ. 922.

εγγραφόταν συνδρομητής στην τετράτομη έκδοση του «Κυριακοδρομίου» του Νικηφόρου Θεοτόκη, παρά το γεγονός ότι στη βιβλιοθήκη της Μονής υπήρχαν και άλλες εκδόσεις Κυριακοδρομίων, διότι έκρινε ότι έπρεπε να υπήρχε στη συλλογή της και το έργο αυτό⁸⁶.

Στα παλαιότερα χρόνια η οργάνωση της βιβλιοθήκης της Μονής ήταν υποτυπώδης και συνήθως ένας μοναχός αναλάμβανε να φυλάσσει τα βιβλία, τα οποία, στα τέλη του 19ου αιώνα, βρίσκονταν, σύμφωνα με τον Αρκάδα Σχολάρη της Λάρνακας (1849-1854) Αθανάσιο Σακελλάριο, σε ένα ιδιαίτερο χώρο του καθολικού⁸⁷. Αυτός ο πρώτος πυρήνας της βιβλιοθήκης περιλάμβανε βιβλία, που σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας σε μεγάλους αριθμούς, όπως την Πεντάτευχο, το Ψαλτήρι, την Καινή Διαθήκη, εορτολόγια, βίους αγίων και άλλα, τα οποία, σε συνδυασμό με τα πολύτιμα χειρόγραφα της, συνέτειναν, ώστε να έχει ευρεία φήμη και, κατά καιρούς, διάφοροι ερευνητές να αναζητούν ειδικές πληροφορίες από τις συλλογές της⁸⁸. Όπως σημείωνε, το 1890, ο λόγιος δικαστικός Χρήστος Παπαδόπουλος από τη Νικομήδεια, ο οποίος προσέφερε για τον εμπλουτισμό της και «εν μέγα κιβώτιον βιβλίων», αποτελείτο από δύο ξεχωριστά τμήματα, ένα στην Κεντρική Μονή και ένα στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου, που περιλάμβαναν πολλές και σπουδαίες εκδόσεις και μοναδικά χειρόγραφα⁸⁹.

Στα νεότερα χρόνια, με πρωτοβουλία του Ηγουμένου της Μονής, Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας Νικηφόρου, η βιβλιοθήκη αναδιοργανώθηκε με βάση τις σύγχρονες επιστημονικές προδιαγραφές και ένα τμήμα της στεγάστηκε στο Μετόχιο του Αρχαγγέλου, όπου βρίσκεται το ομώνυμο Πολιτιστικό Ίδρυμα. Περιλαμβάνει 46,000 τόμους, που αφορούν στους τομείς της Ιστορίας, της Θεολογίας και της Τέχνης, καθώς

86. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 281-283.

87. Αθανάσιου Σακελλάριου, Τα Κυπριακά, τ. Α', Αθήνα 1890, σ. 127 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Περιηγητές και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1888-1895)», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 11 (2016) 353].

88. Βλ. Νίκου Χριστοδούλου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στα Αγγλικά Αρχεία (1878-1931), τ. Α', Λευκωσία 2000, σ. 42-43, όπου περιγράφεται μια τέτοια περίπτωση για το έτος 1898.

89. Χρ. Παπαδόπουλου, «Περιγραφή Μονών τινών της Νήσου Κύπρου», ό.π., σ. 321 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 322].

και 350 τόμους ανατυπωμένων κυπριακών εφημερίδων και μεγάλο αριθμό μικροταινιών ελληνικών και κυπριακών εντύπων παλαιότερων εποχών. Επίσης, ένα δεύτερο εξίσου πλούσιο τμήμα της, που διαθέτει 20,000 τόμους, 3,500 από τους οποίους είναι παλαίτυπα, όπως και σπάνιες σειρές περιοδικών της Κύπρου και του Μείζονος Ελληνισμού, στεγάζεται στην Κεντρική Μονή. Ακόμη, στη βιβλιοθήκη φυλάσσεται το Αρχείο της Μονής Κύκκου, το οποίο αποτελείται από 120 χειρόγραφα της μεταβυζαντινής περιόδου, καθώς και 2,500 λυτά έγγραφα, ελληνικά και οθωμανικά⁹⁰.

Η προσφορά της Μονής στην κυπριακή εκπαίδευση

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας η συμβολή της Μονής Κύκκου στην ανάπτυξη της παιδείας του νησιού υπήρξε σημαντική, αφού εισέφερε μεγάλα ποσά χρημάτων για τα σχολεία της Λευκωσίας και των άλλων πόλεων. Η πρώτη σχετική μαρτυρία, που έχουμε υπόψη, αφορά στη χρηματοδότηση της ίδρυσης της Ελληνικής Σχολής Λεμεσού, το 1819, με το ποσό των 2,000 γροσίων⁹¹, οπότε ανέλαβε και τη δέσμευση να εισφέρει ετησίως το ποσό των 100 γροσίων⁹². Στη συνέχεια, μερικά χρόνια ύστερα από τα τραγικά γεγονότα του 1821, ενίσχυσε την προσπάθεια της Εκκλησίας της Κύπρου για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, όταν αποφασίστηκε να χρηματοδοτηθεί η ίδρυση και λειτουργία σχολείων στις πόλεις Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα, Κερύνεια και Πάφο.

Την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν παγκύπριες συνελεύσεις των Ελλήνων κατοίκων, που έλαβαν σειρά αποφάσεων στα πλαίσια των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών για την αναδιοργάνωση της ελληνικής παιδείας, τη λειτουργία νοσηλευτηρίων και τη μορφοποίηση κοινοτικών θεσμών. Στην πρώτη από τις

90. Για τη συγκρότηση της βιβλιοθήκης της Μονής Κύκκου στις μέρες μας βλ. Χαράλαμπος Στρόππου, «Η Βιβλιοθήκη του Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου», Εικόν Ανεσπέρου Φωτός, ό.π., σ. 197-203.

91. Ιλαρίωνος Κυπρίου, «Προς τον Λόγιον κύριον Νικόλαον Θησέα», Ερμής ο Λόγιος 10 (1820) 520· Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτου, «Μία επιστολή Ιλαρίωνος του Κυπρίου», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 2 (1912) 410.

92. Νικόδημου Μυλωνά, «Ανέκδοτα έγγραφα αναγόμενα εις την ίδρυσιν και συντήρησιν της πρώτης εν Λεμεσώ Ελληνικής Σχολής», Απόστολος Βαρνάβας 3 (1920) 41.

συνελεύσεις αυτές, το έτος 1830, αποφασίστηκε, ανάμεσα σε άλλα, ότι θα ιδρυόταν Ελληνική Σχολή στη Λευκωσία με παραρτήματα στις πόλεις Λεμεσό και Λάρνακα, ενώ θα συνέχιζε τη λειτουργία της και η υπάρχουσα Αλληλοδιδασκτική Σχολή της κυπριακής πρωτεύουσας. Από τα πρακτικά της συνέλευσης διαπιστώνεται, ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων για την υλοποίηση των ανωτέρων στόχων αποτελούσαν οι εισφορές της Αρχιεπισκοπής (7,500 γρόσια), των Μητροπόλεων Κιτίου (3,500), Πάφου (3,000) και Κυρηνείας (3,000), και των Μονών Κύκκου (3,000) και Μαχαιρά (1,000).

Παρόμοια υπήρξε η προσφορά της Μονής Κύκκου και στις παγκύπριες συνελεύσεις, που ακολούθησαν. Στα πρακτικά της πρώτης από αυτές, που πραγματοποιήθηκε το 1839, καταγράφηκε ότι τότε λειτουργούσαν στο νησί τρεις Ελληνικές και επτά Αλληλοδιδασκτικές Σχολές: μία Ελληνική και δύο Αλληλοδιδασκτικές στη Λευκωσία, όπως και στη Λάρνακα - Σκάλα, μία Ελληνική και μία Αλληλοδιδασκτική στη Λεμεσό και ανά μία Αλληλοδιδασκτική στην Πάφο και στην Κερύνεια, γεγονός που φανερώνει ότι οι αποφάσεις της συνέλευσης του 1830 για την ίδρυση σχολείων στις διάφορες πόλεις είχαν υλοποιηθεί και ο στόχος για την καλλιέργεια και διάδοση των ελληνικών γραμμάτων είχε επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό. Για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας τους αποφασίστηκε και πάλιν να εισφέρουν τα εκκλησιαστικά ιδρύματα ποσό χρημάτων με τη Μονή Κύκκου να ενισχύει την όλη προσπάθεια με 6,000 γρόσια.

Η Μονή Κύκκου εισέφερε επίσης ποσό 6,000 γροσίων και κατά τη νέα παγκύπρια συνέλευση, που συνεκλήθη το 1840 με αποκλειστικό θέμα τη διευθέτηση της ομαλής λειτουργίας των δέκα ανωτέρω σχολείων. Ακόμη εισέφερε για τον ίδιο λόγο 4,000 γρόσια για κάθε ένα από τα έτη 1841 και 1842⁹³. Είναι δε βέβαιο, ότι εξακολούθησε να εισφέρει ετησίως για την παιδεία το ίδιο περίπου ποσό, όπως επιβεβαιώνουν δύο έγγραφα των ετών 1850 και 1852, τα οποία μαρτυρούν για τη συνεχή κάλυψη των δαπανών λειτουργίας των σχολείων της Λευκωσίας από τα διάφορα εκκλησιαστικά ιδρύματα. Σύμφωνα με το πρώτο, η Μονή Κύκκου θα κατέβαλλε για κάθε ένα από τα έτη αυτά το ποσό των 2,000 γροσίων⁹⁴. Ακόμη, το 1859, όπως αναφέρεται σε σχετικό

93. Για τις συνελεύσεις των ετών 1830 και 1839 έως 1842 βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 74-85 (τα σχόλια), σ. 248-276 (τα πρακτικά).

94. Αμφότερα τα έγγραφα δημοσιεύτηκαν από τον Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 278-279, 283-284.

έγγραφο, επικυρωμένο απο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄, κατέβαλε στο κοινό ταμείο 6,000 γρόσια για τα σχολεία της πρωτεύουσας⁹⁵. Χρηματική βοήθεια παρείχε επίσης και στα σχολεία της Λάρνακας, όπως το 1872, οπότε αποτελούσε, μαζί με τους ναούς της πόλης, τον κύριο χορηγό της εκπαίδευσής της⁹⁶, καθώς και στα σχολεία της Λεμεσού, όπως κατά το σχολικό έτος 1870-71, που εισέφερε 200 γρόσια⁹⁷.

Παρόμοια υπήρξε η συμβολή της Μονής Κύκκου και κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας, όπως τεκμηριώνεται από πολλές σχετικές μαρτυρίες. Για παράδειγμα, σε έγγραφο του έτους 1880, που αφορά σε σύσκεψη αντιπροσώπων των ενοριών της Λευκωσίας με θέμα τη λειτουργία των σχολείων της πόλης, αναφέρεται ότι η Μονή θα εισέφερε, για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας τους, το ποσό των 70 λιρών. Φαίνεται δε ότι το ποσό αυτό αποτελούσε ετήσια εισφορά της Μονής, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από έγγραφο, που αφορά σε νέα σύσκεψη των αντιπροσώπων των ενοριών της πρωτεύουσας, η οποία έγινε το ίδιο έτος, οπότε συμφωνήθηκε να εξακολουθήσει να εισφέρει για τον σκοπό αυτό το ανωτέρω ποσό⁹⁸. Ακόμη, σε άλλο έγγραφο, που αφορά στον προϋπολογισμό της λειτουργίας των σχολείων της πόλης για το σχολικό έτος 1888-89, αναφέρεται ότι θα εισέφερε 55 λίρες⁹⁹. Ας σημειωθεί ότι εισφορές χρημάτων προς την Ελληνική Σχολή πραγματοποίησαν, κατά καιρούς, και

95. Στην εισφορά αυτή της Μονής Κύκκου αναφέρονται διάφοροι συγγραφείς, με βάση πηγές της εποχής, όπως οι Α. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 202· Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 101. Σχετικό έγγραφο δημοσιεύτηκε από τον Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1634-1878), ό.π., σ. 33-34.

96. «Επαρχία Κύπρου», Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος 6 (1873) 206· Α. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 178.

97. Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 252.

98. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 203-206, όπου δημοσιεύονται δύο σχετικά έγγραφα. Για το ίδιο ζήτημα βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας, ό.π., σ. 442.

99. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 226-227, όπου δημοσιεύεται το σχετικό έγγραφο.

Κυκκώτες μοναχοί, όπως ο προαναφερθείς Οικονόμος Κύκκου και μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου Επιφάνιος, το 1890¹⁰⁰.

Εισφορές γίνονταν επίσης και για τα σχολεία των άλλων πόλεων, όπως για παράδειγμα της Πάφου, το 1900, οπότε ο Ηγούμενος Γεράσιμος εισέφερε το ποσό των 8 λιρών. Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, η Μονή εισέφερε στα σχολεία της πόλης ετήσια χορηγία, η οποία είχε ανέλθει, το 1914, στις 20 λίρες, οπότε κάλυψε και το έλλειμμα του προϋπολογισμού τους, που ανερχόταν στις 42 λίρες¹⁰¹. Διασώζεται επίσης σχετικό δημοσίευμα για εισφορά της Μονής χάριν των σχολείων του νησιού με το ποσό των 233 λιρών για το έτος 1912, οπότε ενίσχυσε οικονομικά με άλλες 30 λίρες και τη λειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης¹⁰². Μαρτυρείται ακόμη, ότι τη δεκαετία του 1910 η Μονή στήριζε με ετήσιες εισφορές το Γυμνάσιο Λεμεσού με 25 λίρες και με 18 λίρες το Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας, το οποίο συνέχισε να επιχορηγεί και την αμέσως επόμενη δεκαετία¹⁰³. Συνέδραμε, επίσης, με γενναίες οικονομικές χορηγίες τη νεοϊδρυθείσα, το 1913, Σχολή Πεδουλά, την υπό ανέγερση Δημοτική Σχολή Πεντάγειας, το 1917, και το Παρθεναγωγείο του Κάμπου, το αμέσως επόμενο έτος¹⁰⁴. Παρόμοια

100. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πάφου Επιφάνιος», ό.π., σ. 158-159.

101. Για τις εισφορές της Μονής στα σχολεία της Πάφου βλ. Σάλπιγξ, 15.1.1900 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1900-1911), ό.π., σ. 125-126]· Κήρυξ, 31.1.1914 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 267].

102. Βλ. «Εκκλησία Κύπρου», Εκκλησιαστική Αλήθεια 36 (1912) 14 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 695].

103. Για την εισφορά της Μονής προς το Γυμνάσιο Λεμεσού βλ. Αλήθεια, 11.10.1915 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 334], για δε προς το Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας βλ. Ελευθερία, 7/20.1.1917, 11/24.6.1922 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 193· Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 493, αντιστοίχως].

104. Για την εισφορά της Μονής στα σχολεία αυτά βλ. Κυπριακός Φύλαξ, 11.7.1914· Φωνή της Κύπρου, 7/20.10.1917· Απόστολος Βαρνάβας, 30.9.1918 (τ. 1ος, σ. 100), αντιστοίχως [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 289, 539, 683].

εκπαιδευτική πολιτική ακολούθησε και τη δεκαετία του 1920, όπως προς το Γυμνάσιο Αμμοχώστου, στο οποίο χορηγούσε ετησίως 15 λίρες¹⁰⁵.

Κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, η Μονή Κύκκου επιχορήγησε επίσης την ίδρυση του Παγκυπρίου Γυμνασίου, το 1893, με το ποσό των 20 λιρών, ενώ ο Ηγούμενός της Γεράσιμος υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του στόχου της ελληνικής κοινότητας του νησιού, για να αποκτήσει το πρώτο Γυμνάσιό της. Για τον λόγο αυτό συμμετείχε στη σύσκεψη, που έγινε στις 16 Μαΐου 1893, οπότε αποφασίστηκε η ίδρυση του Γυμνασίου, και υπέγραψε το σχετικό έγγραφο της Επιτροπής, η οποία ορίστηκε, για να συντονίζει τις ενέργειες για την έναρξη της λειτουργίας του. Ανέλαβε δε τη δέσμευση να συμβάλει στην κάλυψη σημαντικού μέρους των δαπανών λειτουργίας του με ετήσια χορηγία¹⁰⁶, που το 1904 ανερχόταν στις 25 λίρες, έτος κατά το οποίο εισέφερε άλλες 50 για τα υπόλοιπα σχολεία της πόλης¹⁰⁷. Ας σημειωθεί ότι την ίδια εποχή συνέδραμαν τη λειτουργία του Παγκυπρίου Γυμνασίου και μοναχοί της Μονής, όπως οι Αρχιμανδρίτες Πανάρετος (†1895) και Αγαθάγγελος (†1904) με τα ποσά των 50 λιρών και 30 λιρών, το 1895 και το 1896, αντιστοίχως¹⁰⁸.

105. Βλ. Ελευθερία, 30.5.1925 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 294].

106. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Η ιστορία του Παγκυπρίου Γυμνασίου», στον τόμο: Παγκυπρίου Γυμνασίου (έκδ.), Αναμνηστικό Λεύκωμα επί τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου (1893-1943), Λευκωσία 1943, σ. 13, 42. Για τη συμβολή της Μονής Κύκκου στην ίδρυση και λειτουργία του Παγκυπρίου Γυμνασίου βλ. Νίκου Χριστοδούλου, «Η προσφορά της Ιεράς Μονής Κύκκου στην παιδεία την περίοδο της Αγγλοκρατίας», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 3 (1996) 296-298· Δημήτρη Χαραλάμπους, Η ίδρυση του πρώτου δημοσίου γυμνασίου στην Κύπρο (1893), Λευκωσία 1997, σ. 72-73.

107. Α. Κ. Παλαιολόγου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή Κύκκου», ό.π., σ. 363 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1900-1911), ό.π., σ. 329].

108. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 66, 69. Για τον Πανάρετο βλ. Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 172-178. Για τον Αγαθάγγελο βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 31.

Ακόμη, ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η προσφορά της Μονής Κύκκου προς το Γυμνάσιο, όταν κατεστράφη ολοσχερώς από πυρκαγιά, το 1920. Ο Ηγούμενος Κλεόπας παρέστη τότε, τον Ιανουάριο του 1921, σε ευρεία συνέλευση και ανέλαβε καθήκοντα ταμιά της επιτροπής, που συγκροτήθηκε για την ανέγερση νέου κτηρίου. Η Μονή γράφτηκε στους εράνους, που διεξήχθησαν, για το ποσό των 500 λιρών, ο δε Κλεόπας εισέφερε άλλες 15 από το προσωπικό του ταμείο. Το δε 1922, ανταποκρινόμενος σε παράκληση της Σχολικής Εφορείας Λευκωσίας, αύξησε την ετήσια χορηγία της Μονής στα Ανώτερα Εκπαιδευτήρια της πόλης από τις 110 λίρες στις 150, την οποία διατήρησε στο ποσό αυτό και για το επόμενο έτος¹⁰⁹.

Η Μονή συνέχισε να επιχορηγεί με σημαντικά ποσά τη λειτουργία του Παγκυπρίου Γυμνασίου καθόλο το διάστημα της Αγγλοκρατίας, όπως το 1943, οπότε εισέφερε το ποσό των 250 λιρών, καθώς και άλλες 15 για το ταμείο των απόρων μαθητών¹¹⁰. Ακόμη, το 1948 εισέφερε το ποσό των 1,000 λιρών για την κτηριακή επέκτασή του, οπότε και επαινέθηκε από τον Γυμνασιάρχη Κωνσταντίνο Σπυριδάκη στην ετήσια λογοδοσία του. Στα δε χρόνια που ακολούθησαν αύξησε την ετήσια εισφορά της, όπως για το σχολικό έτος 1950-51, οπότε εισέφερε το ποσό των 400 λιρών¹¹¹.

Ας σημειωθεί ότι πολλοί Κυκκώτες μοναχοί συνέβαλαν και υπό την προσωπική τους ιδιότητα στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στα χωριά της κυπριακής υπαίθρου, όπως με την ανέγερση σχολείων στις γενέτειρές τους. Το πρώτο από αυτά ιδρύθηκε από τον Ιερομόναχο Μακάριο (†1921) στην Τσακίστρα, το 1917, σε γη που

109. Για την προσφορά αυτή της Μονής βλ. Φωνή της Κύπρου, 30/12.2.1921· Πατρής, 10/23.2.1921· Φωνή της Κύπρου, 20/5.3.1921· Φωνή της Κύπρου, 24/6.1.1923· Ελευθερία, 27.10.1923 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 140-141, 143, 144, 213, 247, αντιστοίχως].

110. Βλ. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα, τ. Β'-2, Λευκωσία 1974, σ. 22, όπου ωστόσο εκφράζεται η άποψη, ότι η εισφορά μπορούσε να ήταν πολύ μεγαλύτερη, συγκρινόμενη με τα εισοδήματα της Μονής.

111. Βλ. Κ. Σπυριδάκι, Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα, τ. Β'-1, ό.π., σ. 307, 313 (για το 1948-49), σ. 366 (για το 1950-51).

δώρισε για τον σκοπό αυτό η Μονή Κύκκου, με τον Κυκκώτη Ιερομόναχο να μεριμνά και για τον εφοδιασμό του με τα απαραίτητα εκπαιδευτικά βοηθήματα¹¹².

Ακολούθως, το παράδειγμα του Μακαρίου μιμήθηκε ο Ιερομόναχος Φιλόθεος (†1937), ο οποίος ανήγειρε κατάλληλο σχολικό κτήριο στη Γαλάτα, σε αντικατάσταση άλλου, που παρουσίαζε πολλά λειτουργικά προβλήματα. Για τον σκοπό αυτό διέθεσε το ποσό των 180 λιρών και το σχολείο, που ολοκληρώθηκε το 1919, ονομάστηκε «Φιλοθέειο», προς τιμή του¹¹³. Εξυπηρέτησε δε τις ανάγκες της κοινότητας για πολλά χρόνια, μέχρι που ο ομοχώριός του Οικονόμος της Μονής Πανάρετος (†1978) ανήγειρε νέο σχολικό κτήριο, το «Παναρέτειο», τα εγκαίνια του οποίου έγιναν το 1980¹¹⁴.

Σχολικό κτήριο ανήγειρε στη γενέτειρά του Πολέμι, σε γη που δώρισε η Μονή Κύκκου, και ο Ηγούμενος Κλεόπας (†1951), ο οποίος διέθεσε, στις αρχές της δεκαετίας του 1920, για τον σκοπό αυτό το ποσό των 250 λιρών¹¹⁵. Η ανέγερσή του ολοκληρώθηκε το φθινόπωρο του 1924, οπότε οι άρρηνες μαθητές μετακινήθηκαν στο νέο κτήριο, ενώ το παλαιό Αρρεναγωγείο μετετράπη σε Παρθεναγωγείο¹¹⁶.

112. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 12/25.8.1917· Ελευθερία, 30/3.10.1917, 7/20.10.1917, 19/1.2.1919 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 532, 538-539, 603-604, αντιστοίχως]. Για τον Ιερομόναχο Μακάριο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 157-158.

113. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 29/12.10.1918, 20/3.5.1919· Πατρίς, 27/10.12.1919· Νέον Έθνος, 30/13.12.1919 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 590-591, 615, 631-632]. Για τον Φιλόθεο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 187-188.

114. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πάφου Επιφάνιος», ό.π., σ. 152.

115. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, Κυπριακά Σελίδες, Λεμεσός 1949, σ. 62. Επίσης βλ. Panagiotis Persianis, Church and State in Cyprus education, Nicosia 1978, σ. 129· Φίλιππου Κωνσταντίνου, «Η πρόοδος της εκπαίδευσης στο Πολέμι», The Philips Review 2/2 (2005) 112, όπου αναφέρονται ως έτος ανέγερσης το 1922 και το 1923, αντιστοίχως. Για τον Ηγούμενο Κλεόπα βλ. τα σχετικά στη σημείωση αρ. 35.

116. Βλ. «Το Πολέμι. Στατιστικά Πληροφορία», Πάφος, 12.12.1935, όπου σημειώνεται ότι η συνολική δαπάνη ήταν 220 λίρες.

Τέλος, το 1931, ο Κυκκώτης Ιερομόναχος Επιφάνιος (†1944) χρηματοδότησε την ανέγερση σχολικού οικήματος στο Μηλικούρι, επιλύοντας κατά τρόπο οριστικό το σχετικό πρόβλημα, που αντιμετώπιζε η κοινότητα. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση των κατοίκων δαπάνησε τότε το ποσό των 300 λιρών, γεγονός για το οποίο τον ευχαρίστησαν και διά του τύπου¹¹⁷.

Η συμβολή της Μονής στην ίδρυση της Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας»

Κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας η Μονή Κύκκου επεδίωξε επίσης να συμβάλει στην επίλυση του ζητήματος της μόρφωσης του ενοριακού κλήρου, που απασχολούσε έντονα την Κυπριακή Εκκλησία, αφού η μακρόχρονη υποδούλωση του νησιού στους ξένους κατακτητές είχε σοβαρές επιπτώσεις στο μορφωτικό επίπεδό του. Το ζήτημα αυτό προσπάθησε να επιλύσει ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Α΄ ήδη από το 1854, όταν, ύστερα από εισήγηση του Γενικού Προξένου της Ρωσίας στη Βηρυτό Βασίλειφ, αποφάσισε, ανεπιτυχώς, να προχωρήσει στη λειτουργία Ιερατικής Σχολής¹¹⁸.

Μια νέα προσπάθεια για την επίλυσή του κατεβλήθη στις αρχές της δεκαετίας του 1890, όταν ο Ηγούμενος Γεράσιμος έστειλε δύο νεαρούς Κυκκώτες μοναχούς, τους Κυπριανό και Πολύκαρπο, για σπουδές στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ώστε «να

117. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, Χωριά και Μοναστήρια της Νότιας Μαραθάσας, Λευκωσία 1995, σ. 163. Επίσης βλ. Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 22.7.1931 [= Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1931), ό.π., σ. 147], όπου αναφέρεται ότι είχε δαπανηθεί μέχρι τότε το ποσό των 220 λιρών. Για τον Επιφάνιο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1931), ό.π., σ. 55-56. Για την ανέγερση των ανωτέρω σχολικών κτηρίων από τους προαναφερθέντες Κυκκώτες μοναχούς βλ. επίσης: Κωστή Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών 8 (2008) 101-106.

118. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η μόρφωση του κυπριακού κλήρου και η Ιερατική Σχολή “Απόστολος Βαρνάβας”», στον τόμο: Παύλου Χατζημάρκου - Κωστή Κοκκινόφτα (επιμ.), Υψίστου Κλήσις, Λευκωσία 2003, σ. 14-15.

χρησιμεύσωσιν ως διδάσκαλοι της μελετωμένης Ιερατικής Σχολής». Ούτε, όμως, η προσπάθεια αυτή, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, είχε συνέχεια¹¹⁹.

Νέα προσπάθεια για την επίλυση του σοβαρού αυτού ζητήματος κατεβλήθη ξανά στις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε σε συνεδρία της Ιεράς Συνόδου, τον Μάρτιο του 1900, αποφασίστηκε να τροchioδρομηθεί άμεσα η ίδρυση Ιερατικής Σχολής. Γι' αυτό και ανοίχθηκε κατάλογος συνδρομών με τη Μονή Κύκκου να δηλώνει εισφορά για το ποσό των 50 λιρών¹²⁰. Ο θάνατος, όμως, του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου (1865-1900), που συνέβη δύο μήνες αργότερα, συνέτεινε, ώστε και η προσπάθεια αυτή να ναυαγήσει.

Τελικά, ύστερα από τη λύση του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος, ιδρύθηκε στη Λάρνακα, το 1910, από τον Μητροπολίτη Κιτίου (1910-1918) Μελέτιο Μεταξάκη το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο, που λειτούργησε μέχρι το 1932. Το σχολείο αυτό, όμως, προσέφερε στην κυπριακή κοινωνία μικρό αριθμό ιερωμένων κληρικών και πολύ μεγαλύτερο διδασκάλων, εξαιτίας του ευρύτερου προσανατολισμού του, όπως καθορίστηκε από τον ιδρυτή του¹²¹. Η Μονή Κύκκου συνέδραμε στη λειτουργία του, εισφέροντας κατά καιρούς σημαντικό ποσό χρημάτων, όπως για παράδειγμα από 12 λίρες το 1912 και το 1913, και από 25 λίρες το 1914 και το 1915¹²².

Την ίδια περίοδο υποψήφιοι κληρικοί, ιδίως από τα χωριά της περιοχής του Τροόδου, φοιτούσαν για κάποιο διάστημα στη Σχολή της Μονής και συμμετείχαν στις

119. Μακάριου Τηλλυρίδη, Ανέκδοτος Αλληλογραφία της Ιεράς Μονής Κύκκου 1891-1897, Λευκωσία 1996, σ. 24, 36, 53, 157· Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 43-44.

120. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1911), ό.π., σ. 335, όπου δημοσιεύεται σχετικό έγγραφο.

121. Για την ιστορία του Παγκυπρίου Ιεροδιδασκαλείου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο», Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών 9 (2010) 105-144.

122. Για κάθε ένα από τα έτη αυτά βλ. «Κατάλογος των υπέρ του Ιεροδιδασκαλείου Συνδρομών», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 2 (1912) 351· «Κατάλογος Συνεισφορών 1912-13», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 3 (1913) 362· «Κατάλογος Συνδρομών 1913-14», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 4 (1914) 407· «Δωρεαί και Συνδρομαί Ιεροδιδασκαλείου κατά το έτος 1914-1915», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 5 (1915) 370.

πολύωρες εκκλησιαστικές ακολουθίες στον ναό της με σκοπό την εκμάθηση της εκκλησιαστικής τάξης και της βυζαντινής μουσικής¹²³. Σε ορισμένες περιπτώσεις η παραμονή τους στη Μονή γινόταν ύστερα από απόφαση της Ιεράς Συνόδου, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του ιερέα του χωριού Γερακιές, το 1922¹²⁴.

Ωστόσο, η πλειονότητα των ιερέων των πόλεων και των χωριών του νησιού εξακολουθούσε να έχει περιορισμένες γνώσεις και ελάχιστη έως ανύπαρκτη θεολογική κατάρτιση. Γι' αυτό, όταν, το 1948, καταρτίστηκε πλήρης Ιερά Σύνοδος από τους νεοεκλεγέντες Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β' (1947-1950), Πάφου Κλεόπα (1948-1951), Κιτίου Μακάριο (1948-1950) και Κυρηναίος Κυπριανό (1948-1973), ύστερα από την άρση των καταπιεστικών μέτρων, που επιβλήθηκαν από την αποικιακή Κυβέρνηση, λόγω του Κινήματος των Οκτωβριανών το 1931, το ζήτημα της μόρφωσης του κλήρου τέθηκε σε προτεραιότητα. Στην πρώτη δε συνεδρία των μελών της Συνόδου, στις 24 Ιουνίου 1948, συζητήθηκε, ανάμεσα σε άλλα, και η ίδρυση Ιερατικής Σχολής αποκλειστικά για υποψήφιους ιερείς, ώστε να αποφευχθεί το προηγούμενο παράδειγμα του Παγκυπρίου Ιεροδιδασκαλείου¹²⁵.

Ακολούθως, σε μεταγενέστερη συνεδρία, στις 16 Μαρτίου 1949, αποφασίστηκε να λειτουργήσει από το ακαδημαϊκό έτος 1949-50 Ιερατική Σχολή με διετή κύκλο σπουδών και με την ονομασία «Απόστολος Βαρνάβας», προς τιμή του ομώνυμου ιδρυτή και προστάτη της Κυπριακής Εκκλησίας. Στην ίδια συνεδρία παρέστη και ο Ηγούμενος της Μονής Χρυσόστομος, ο οποίος ανακοίνωσε στα μέλη της Συνόδου την απόφαση της Αδελφότητας να αναλάβει τη δαπάνη, μέχρις ύψους είκοσι χιλιάδων λιρών, για την ανέγερση και τον εξοπλισμό του κτηρίου της Σχολής, σε γη της Μονής, κοντά στο Μετόχιο «Άγιος Προκόπιος». Στη σχετική ανακοίνωση η Ιερά Σύνοδος «επήνεσε την γενναίαν απόφασιν της Ιεράς Μονής και εξέφρασε θερμάς ευχαριστίας», αφού συνέβαλε με τη σημαντική χορηγία της, ώστε να ξεπεραστούν οι οικονομικές δυσκολίες, που υπήρχε ενδεχόμενο να συντείνουν στην καθυστέρηση της λειτουργίας της¹²⁶.

123. «Το κοινωνικό έργο της Μονής Κύκκου», Ελληνική Κύπρος 1/5 (1949) 9.

124. «Χρονικά», Απόστολος Βαρνάβας 4 (1921-1922) 270.

125. «Πρώτη συνεδρία της ανασυγκροτηθείσης Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας Κύπρου», Απόστολος Βαρνάβας 9 (1948) 112.

126. «Ιερά Σύνοδος. Ανακοινωθέν», Απόστολος Βαρνάβας 10 (1949) 88.

Ακολούθως, τα έργα ανέγερσης του οικήματος προχώρησαν με γρήγορους ρυθμούς, και στις αρχές του 1950 η Σχολή ήταν έτοιμη για την υποδοχή των πρώτων μαθητών της. Η έναρξη των εργασιών της πραγματοποιήθηκε, στις 11 Ιανουαρίου 1950, με αγιασμό, που τέλεσε ο Ηγούμενος Χρυσόστομος, παρόντων και των πρώτων δεκαέξι μαθητών¹²⁷.

Μερικά χρόνια μετά την έναρξη των εργασιών της το Ηγουμενοσυμβούλιο της Μονής, θέλοντας να ξεπεραστούν τα οικονομικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η Σχολή, ανακοίνωσε με επιστολή του, ημερομηνίας 17 Μαρτίου 1952, προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ', την απόφασή του να αναλάβει εξολοκλήρου τις δαπάνες για τη λειτουργία και συντήρησή της¹²⁸. Το γεγονός αυτό χαιρετίστηκε με θερμά σχόλια, αφού η Σχολή μπορούσε να εξακολουθήσει να λειτουργεί, χωρίς τη χρήση κυβερνητικής χορηγίας, διατηρώντας έτσι την ανεξαρτησία της έναντι του αποικιακού Γραφείου Παιδείας. Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο τότε πρόεδρος της Εφορείας, Μητροπολίτης Κυρηναίας Κυπριανός, «η Ιερά Μονή Κύκκου είναι αξία διά την πράξιν της αυτήν της ευγνωμοσύνης της Εκκλησίας και του όλου Κυπριακού λαού»¹²⁹.

Παρόμοιο ενδιαφέρον η Μονή Κύκκου επέδειξε και στα χρόνια που ακολούθησαν, συνεχίζοντας να καλύπτει γενναιόδωρα τα λειτουργικά έξοδα και τις άλλες δαπάνες της Σχολής, γεγονός για το οποίο επαινέθηκε από τους εκάστοτε επικεφαλής της Εκκλησίας της Κύπρου¹³⁰. Άξιον αναφοράς είναι επίσης το γεγονός ότι, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, με πρωτοβουλία του Ηγουμένου Νικηφόρου, ανέλαβε και την κάλυψη των δαπανών για την ανακαίνιση του κτηριακού συγκροτήματός της και τον εξωραϊσμό του

127. «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 11 (1950) 38.

128. «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 13 (1952) 85· Αρχιμ. Κωνσταντίνου Λευκωσιάτη, Δεκαετηρίς Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας» 1949-1959, Λευκωσία 1960, σ. 24.

129. Κ. Κοκκινόφτα, «Η μόρφωση του κυπριακού κλήρου», ό.π., σ. 24.

130. Για παράδειγμα βλ. «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 21 (1960) 178· «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 61 (2000) 325· «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 63 (2012) 264, όπου δημοσιεύονται σχετικές αναφορές των Αρχιεπισκόπων Μακαρίου Γ', Χρυσοστόμου Α' και Χρυσοστόμου Β'.

περιβάλλοντος χώρου, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες λειτουργικές απαιτήσεις¹³¹.

Ας σημειωθεί ότι πρώτος διευθυντής της Σχολής ορίστηκε ο Μικρασιάτης Αρχιμανδρίτης Διονύσιος Χαραλάμπους, μετέπειτα Μητροπολίτης Λήμνου (1951-1959) και ακολούθως Τρίκκης και Σταγών (1959-1970), τον οποίο διαδέχθηκε ο Αρχιμανδρίτης Κωνσταντίνος Λευκωσιάτης (1951-1973). Στη συνέχεια υπηρέτησαν και άλλοι κληρικοί στη διεύθυνσή της, ανάμεσα στους οποίους και τρεις Κυκκώτες μοναχοί, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κυρηναίας Γρηγόριος (1973-1974), ο τότε Ιεροδιάκονος και αργότερα Ηγούμενος Διονύσιος (1974-1979, 1986-1998) και ο Αρχιμανδρίτης Αλέξιος (1979-1986), ενώ αρκετοί άλλοι μοναχοί της Μονής δίδαξαν κατά καιρούς διάφορα μαθήματα.

Η συμβολή της Μονής στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στα νεότερα χρόνια

Η συμβολή της Μονής Κύκκου στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στην Κύπρο συνεχίστηκε και στα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία, οπότε διέθεσε μέρος των πόρων της για την ανέγερση, στην περιοχή του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου, σε ιδιόκτητη γη, των Γυμνασίων Αρρένων Κύκκου, το 1961, και Θηλέων Κύκκου, το 1964¹³². Επιστέγασμα της όλης πνευματικής της δράσης την περίοδο αυτή υπήρξε η βράβειυσή της με το χρυσό μετάλλιο από την Ακαδημία Αθηνών, το 1971¹³³.

Στα νεότερα χρόνια, και ιδίως ύστερα από την εκλογή, το 1984, του νέου Ηγουμένου και νυν Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας (Επίσκοπος Κύκκου από το 2002 και Μητροπολίτης από το 2007) Νικηφόρου, η προσφορά της Μονής προς την ελληνική παιδεία του νησιού συνεχίστηκε με αυξητικούς ρυθμούς. Αρχικά δωρήθηκαν

131. «Ιερατική Σχολή», Απόστολος Βαρνάβας 61 (2000) 324. Εκτενέστερα για την προσφορά της Μονής Κύκκου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η συμβολή της Μονής Κύκκου στην ίδρυση και λειτουργία της Ιερατικής Σχολής "Απόστολος Βαρνάβας"», Ενατενίσσεις 24 (2015) 134-139.

132. Ηγουμένου Χρυσοστόμου, Η Μονή Κύκκου, ό.π., σ. 81.

133. «Το Χρυσούν Μετάλλιον της Ακαδημίας Αθηνών εις την Ιεράν Μονήν Κύκκου της Κύπρου», Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών 46 (1972) 99*-100*.

μεγάλες εκτάσεις γης για την ανέγερση σχολείων, όπως για το Δημοτικό Σχολείο Μακεδονίτισσας και το Γυμνάσιο Λακατάμειας, και επιχορηγήθηκε η ανέγερση επιπρόσθετων κτηριακών εγκαταστάσεων σε σχολεία, όπως η μεγάλη αίθουσα τελετών στο Λύκειο Κύκκου Πάφου. Ακόμη δημιουργήθηκαν κέντρα ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπως στο Ανώτερο Τεχνολογικό Ινστιτούτο και στο Λύκειο Κύκκου Α΄, κατασκευάστηκαν εργαστήρια, όπως αυτό της Ειδικής Σχολής για δυσπροσάρμοστα παιδιά, και ιδρύθηκε ταμείο υποτροφιών, που ενισχύει οικονομικά άπορους νέους, για τις πτυχιακές και μεταπτυχιακές τους σπουδές. Επίσης, υποστηρίχθηκε οικονομικά η ανέγερση παρεκκλησίων σε σχολεία, όπως στο Λύκειο Κύκκου, στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και στο Λύκειο Αγίου Γεωργίου Λακατάμειας, με στόχο τη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων για την άμεση επαφή των νέων με τη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας¹³⁴.

Ας σημειωθεί ακόμη, ότι ο Μητροπολίτης Νικηφόρος μερίμνησε και για τη στήριξη της Παιδείας και τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και εκτός Κύπρου, όπως για παράδειγμα με τη χρηματοδότηση της ανακαίνισης Δημοτικού Σχολείου στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, όπου φοιτούν παιδιά Αραβόφωνων Ορθοδόξων, την κατά καιρούς κάλυψη των δαπανών διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στην Εκκλησιαστική Ακαδημία Μόσχας και τη στήριξη της λειτουργίας της Ιερατικής Σχολής «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ΄» στο Ναιρόμπι της Κένυας, από όπου αποφοιτούν οι ιθαγενείς κληρικοί του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.

Εκτός από τα ανωτέρω, στις μέρες μας η Μονή Κύκκου έχει αναπτύξει αξιόλογη επιστημονική δραστηριότητα με το Πολιτιστικό Ίδρυμα «Αρχάγγελος», που περιλαμβάνει το Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, το Κέντρο Θησαυρού Κυπριακής Ελληνικής και το Μουσείο Ιεράς Μονής Κύκκου. Τα ιδρύματα αυτά στεγάζονται στο αναπαλαιωμένο Μετόχιο του Αρχαγγέλου στη Λακατάμεια, εκτός από το Μουσείο, που

134. Για την προσφορά της Μονής Κύκκου στα ελληνικά γράμματα στις μέρες μας βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στην ανάδειξη του ιστορικού πολιτιστικού περιβάλλοντος», Ιεράς Μονής Κύκκου - Παντείου Πανεπιστημίου (έκδ.), Περιβάλλον, Πολιτισμός και Ορθοδοξία, Λευκωσία 2006, σ. 115-121. Του ιδίου, «Η πνευματική και εθνική προσφορά της Μονής Κύκκου ανά τους αιώνες», Ενατενίσεις 18 (2012) 85-95.

βρίσκεται στην Κεντρική Μονή. Στο ίδιο Μετόχιο στεγάζεται επίσης το Εργαστήριο Συντήρησης χειρογράφων, παλαιτύπων, εικόνων και αμφίων, που αποτελεί τμήμα του Μουσείου και στο οποίο γίνεται η συντήρηση και διατήρηση της πλούσιας σχετικής συλλογής, που διαθέτει η Μονή.

Το Κέντρο Μελετών έχει επίκεντρο των ενασχολήσεών του τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και πραγματοποίησε μέχρι σήμερα εκατό δέκα περίπου αυτοτελείς εκδόσεις, που σχετίζονται με την κυπριακή μοναστηριολογία και γραμματεία, τη βυζαντινή τέχνη, τη μουσικολογία, την αγιολογία, την ιστορία της κυπριακής εκπαίδευσης, την κωδικολογία - παλαιογραφία και διάφορα άλλα θέματα. Διαθέτει επίσης, όπως αναφέρθηκε, μεγάλη βιβλιοθήκη, η οποία περιλαμβάνει 46,000 περίπου τόμους, ενώ μία δεύτερη, που διαθέτει 20,000 τόμους, λειτουργεί στην Κεντρική Μονή.

Το Κέντρο Θησαυρού Κυπριακής Ελληνικής έχει κύριο στόχο τη συλλογή, συντήρηση και διαφύλαξη των γραπτών μνημείων της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, και τη δημιουργία, με τη βοήθεια της ηλεκτρονικής λεξικογραφίας, του θησαυρού της κυπριακής ελληνικής. Στο δε Μουσείο της Μονής εκτίθενται εκκλησιαστικά είδη, παλαιοί χάρτες, γκραβούρες, αρχαία αντικείμενα και πολλά άλλα εκθέματα της πολιτιστικής παράδοσης του τόπου. Ας σημειωθεί ότι, τόσο το Κέντρο Θησαυρού Κυπριακής Ελληνικής, όσο και το Μουσείο Ιεράς Μονής Κύκκου, πραγματοποιούν κατά καιρούς εκδόσεις, που αφορούν στο αντικείμενό τους, εμπλουτίζοντας τη σχετική βιβλιογραφία¹³⁵.

Από όσα έχουν αναφερθεί είναι προφανές, ότι η Μονή Κύκκου εξακολουθεί και σήμερα να αποτελεί κέντρο διαφύλαξης της ελληνορθόδοξης παράδοσης και να συμβάλλει δυναμικά στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στο νησί, συνεχίζοντας το έργο που της έχει κληροδοτηθεί από τη μακραίωνη ιστορία της.

135. Για το έργο των Ιδρυμάτων αυτών βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Το Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου», Μενέλαου Χριστοδούλου, «Κέντρον Θησαυρού Κυπριακής Ελληνικής», Στυλιανού Περδίκη, «Εργαστήρια Συντηρήσεως Μουσείου Ιεράς Μονής Κύκκου», Του ιδίου, «Μουσείον Ιεράς Μονής Κύκκου», Εικόν Ανεσπέρου Φωτός, ό.π. σ. 249-254, 255-258, 259-264, 301-310, αντιστοίχως.

Δημοσιεύτηκε στην Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, τόμ. 12ος (Λευκωσία 2019), σ. 375-404.